

ÅLDERISM

-Stereotypa föreställningar eller diskriminering som utgår från en människas ålder

Lars Andersson

Rapporter/Stiftelsen Äldrecentrum; 1997:14
ISSN 1401-5129

•• STIFTELSEN STOCKHOLMS LÄNS
ÄLDRECENTRUM
Stockholm Gerontology Research Center

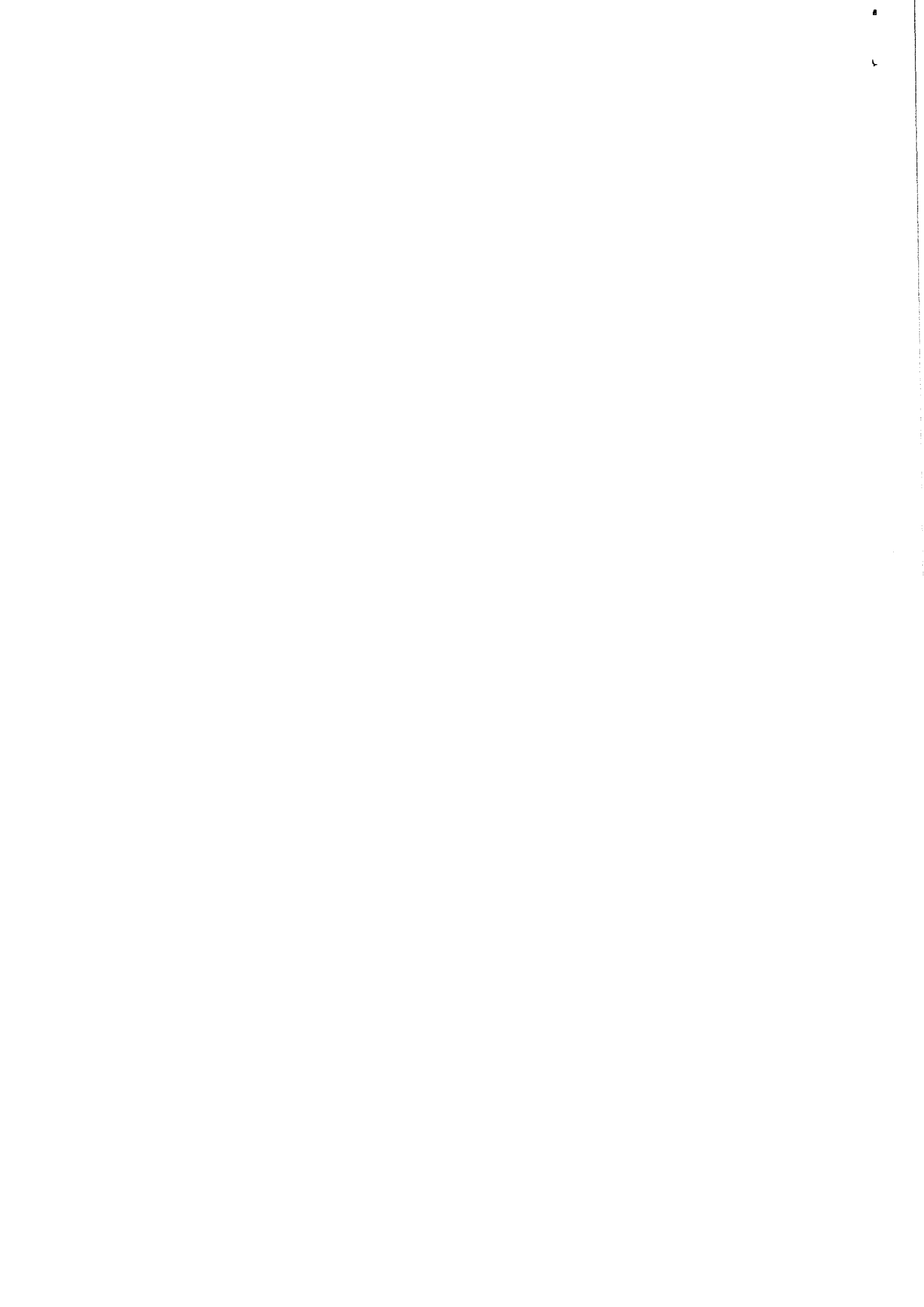
BOX 6401
113 82 STOCKHOLM
(OLIVECRONAS VÄG 4)
TEL.VX: 08-690 58 00
FAX: 08-33 52 75

ISSN 1401-5129

ÅLDERISM

**-Stereotypa föreställningar
eller diskriminering
som utgår från en
människas ålder**

Lars Andersson

Innehåll

Förord

1	Inledning	1
A	<i>Synen på åldrande och äldre i historiskt ljus</i>	3
2	Livet som stadier	4
3	Generationsmotsättningar	7
4	Äldre i antiken	8
5	Äldre i sk prelitterata samhällen	12
6	Äldre i bondesamhället	13
7	Äldre i de stora världsreligionerna	17
B	<i>Ålderism</i>	21
8	Begreppet ageism - ålderism får en historia	21
9	Inverkan på de äldres självbild	26
10	Ålderism i språket	28
11	Ålderism inom hälso- och sjukvården	31
12	Ålderism på arbetsmarknaden	32
12.1	EU	33
12.2	Nederländerna	34
12.3	Storbritannien	35
C	<i>Hur man blir bemött</i>	36
13	Svenska Eurobarometern	36
14	ULF 1992/93	42
15	SOU 1996:133	43
16	Norska data	44
17	Slutord	45
	<i>Referenser</i>	48

Bilagor

Förord

Kan brister i bemötandet av äldre vara uttryck för marginalisering och diskriminering med rötter i gamla synsätt?

Det är en fråga som väcks i direktiven (1995:159) till utredningen om Bemötande av äldre. Den ger upphov till flera följdfrågor om vad bemötande egentligen är och om vad som är bundet till en viss tid, en viss kultur eller ett visst ekonomiskt system när det gäller inställningen till äldre.

Klart är att människor i alla tider reflekterat över åldrandet och ålderdomen och att tankarna speglas i myter, sagor och olika former av skapande verksamhet. Hur mycket av detta bär vi med oss och färgar det också dagens attityder? Språket är en av flera möjliga källor för studier av positiv och negativ särbehandling av äldre i gångna och nuvarande tider.

En annan aspekt är om det förekommer skillnader mellan inställningen till vårt eget åldrande och de attityder som mer allmänt får sina uttryck i t.ex. samhällsdebatten om äldreomsorgen.

Dessa frågor har infallsvinklar som inte bara handlar om förhållanden i Sverige. Diskussionen fördjupas om vi ser till likheter och skillnader mellan olika länder och kulturer.

Här ges därför en, om än kort, överblick över de frågor som nämnts här och över vad som är allmängiltigt och vad som är tids- och lokalbundet när det gäller synen på äldre, åldrande och ålderdom.

Denna rapport skrevs ursprungligen till utredningen om Bemötande av äldre. Den ansågs dock för svår för att publiceras som en sådan. Det bör dock inte avskräcka någon från att läsa vidare. Delar av rapporten har sedermera använts i slutbetänkandet från utredningen, och nu föreligger den fullständiga versionen som rapport från Stiftelsen Äldrecentrum.

Lars Andersson
Docent, forskningsledare

1 Inledning

Denna genomgång handlar om ålderism. Vad är då ålderism? Fenomenet i sig är välkänt. Det har diskuterats i olika sammanhang, men kanske just utan sammanhang. Till dels har det nog att göra med terminologin, eller snarare bristen på terminologi. En brist som faktiskt kan innebära att problemet ibland inte identifieras.

Denna rapport är en del av underlaget till en statlig utredning om bemötande av äldre. När man talar om bemötande är det ett beteende som beskrivs. Men bakom beteendet finns ofta en attityd. För att täcka hela vidden av begreppet ålderism måste man diskutera både attityder och beteenden. I texter är det oftast attityder som framträder, så också i den inledande beskrivningen i denna rapport. Mot slutet åskådliggörs däremot mer av beteenden i form av några aktuella data som belyser de äldres egna åsikter om hur de blir bemötta.

Det handlar alltså om diskriminerande tillvägagångssätt inom framför allt arbetslivet och sjukvården, men även inom andra områden. Liksom sätt att förhålla sig som leder till stereotypa föreställningar och brist på respekt för självbestämmande, integritet, trygghet och värdighet.

Vanligast är nog att använda det långa ordet åldersdiskriminering för att beskriva detta. Det finns dock inte med i 11:e upplagan av svenska akademiens ordlista. Emellanåt används ett klumpigt uttryck som åldersdiskriminerande attityder, eller ett krystat uttryck som åldersrasism. Här föreslås ordet *ålderism*, som kan *definieras* som *stereotypa föreställningar eller diskriminering som utgår från en människas ålder*. En diskussion av begreppet och olika definitionsförslag tas upp i kapitel 8.

Den som vill orientera sig inom området upptäcker snabbt att det fortfarande finns stora kunskapsluckor. Men det finns samtidigt många källor varifrån kunskaper kan hämtas - folklöre, myter, magi, ritualer, religion, konst, poesi, sånger, ordspråk, seder och bruk, lagar, romaner, skämt, filmer, TV...

När ett material är hopsamlat är en första uppgift att särskilja vad som är allmängiltigt och vad som är tidsbundet i attityder till åldrandet och till äldre. De frågor man ställer sig kretsar, enligt Achenbaum (1985), kring fyra teman: (1) Definitioner av åldrande. Sett över tid och mellan kulturer, har åldrandet betraktats som något som pågår under hela livet, eller bara under det sista skedet? (2) Åldrandets dynamik. Har ålderdomen betraktats som en nedgångstid? I vilken utsträckning har uppfattningar om möjligheter till förändring och utveckling funnits som motvikt till det temat? (3) Åldrandets förändringar. Hur har olika uppfattningar om och erfarenheter av åldrandet påverkats av kulturen, historiska omständigheter, kön, klass.. ? (4) Hur åldrandet uppfattas. I vilken utsträckning har idéer och stereotyper¹ överensstämt med de verkliga förhållandena, och i vad mån är de en återspeglning av samhällsliga förhållanden? Hur har rådande idéer om fördelar och nackdelar med vissa livsstadier påverkat fördelningen av sociala roller och makt? Vad är det som gör att stereotyper som rör ålderdomen uppkommer och försvinner (Achenbaum, 1985)?

I en kort översikt som denna finns det ingen möjlighet att systematiskt fördjupa sig i något av dessa fyra teman. I stället lyfts några belysande exempel fram från områden där man tagit upp frågor som rör attityder till åldrandet, äldre och hög ålder, samt bemötandet av äldre.

¹Begreppet stereotyp definierades av Lippman (1922) som en uppfattning som är sakligt felaktig, uppkommen ur ologiskt tänkande samt rigid. Stereotyper kan vara både positiva och negativa, och har funktionen att strukturera tillvaron för individen. I brist på kontakt med andra personer tillskrivs dessa vissa karakteristika för att kunna placeras in i något fack. Det kan också göras för att höja individens självkänsla (negativ stereotyp), samt för att utöva social kontroll.

A SYNEN PÅ ÅLDRANDE OCH ÄLDRE I HISTORISKT LJUS

En given utgångspunkt för en översikt är att först se lite bakåt. Hur har bemötandet av de äldre varit tidigare, och kan man säga något om hur de äldre såg på sig själva förr i världen?

Det finns alltid en risk att korta beskrivningar fungerar som svepande generaliseringar, speciellt när det handlar om andra tidsepoker och andra kulturer. En motvikt till en sådan förenkling är det enkla konstaterandet att ett genomgående drag i samhällen i alla tider har varit kluvenheten i inställningen till äldre och till hög ålder.

Under de årtusenden som vi har haft en skriven historia kan man utifrån olika dokument konstatera att vare sig inställningen till åldrandet eller till ålderdomen har följt någon linjär utveckling. Tyngdpunkten i inställningen har skiftat och varit beroende av många samverkande faktorer: strukturella förhållanden, familjetyp, skönhetsideal etc.

Detta kan man konstatera trots att det kan vara svårt att finna dokument som beskriver äldre människor. De utgjorde nämligen inte en definierad grupp som de gör idag. De tillhörde helt enkelt kategorin vuxna. Det är framför allt den sociala uppfinningen "pensionering" som i vårt sekel lyft fram en *grupp* vuxna med den högsta kronologiska åldern. Före vårt moderna samhälle var varje individs funktionella ålder² den mest avgörande faktorn för om man betraktades som gammal eller ej. Den som inte längre kunde försörja sig, och som företedde vissa yttre tecken på att ha varit med ett tag, var helt enkelt gammal. Likaså har i alla typer av samhällen vissa roller och funktioner i stor utsträckning följt vissa åldrar, därför att ålder, utöver att vara ett biologiskt fenomen och en kronologisk bestämning byggd på hur många varv man färdats runt solen, också är en grundläggande faktor vid alla former av social organisation.

En annan svårighet, när man försöker beskriva äldre människors situation, utgörs av ointresset för kronologisk ålder i många samhällen - man visste på ett ungefär hur "gammal" man var, eller man räknade på ett annat sätt än vad vi är vana vid.

²Funktionell ålder: En bedömning av ålder som baseras på hur man presterar fysiskt och mentalt.

En tredje svårighet är att av de äldsta dokumenten är det egentligen bara i de litterära texterna som äldre personer figurerar. I krönikor och i arkivalier går de knappast att identifiera. Och med äldre litterära texter är det ju så att de speglar de högre klassernas (och framför allt männens) syn på tillvaron liksom att fakta och fiktion blandas. Det är först när merkantilistiska idéer (bilaga 1) börjar praktiseras på allvar framemot 1700-talet som det är möjligt att med hjälp av statistiska och andra insamlade uppgifter få en någorlunda pålitlig bild av de äldres förhållanden.

Trots dessa komplikationer kan man ändå få en bild av hur man sett på äldre människor och deras funktion i samhället med hjälp av de olika indelningar av livet i stadier som finns belagda från skilda epoker och kulturer.

2 Livet som stadier

Uppdelningen av livet i stadier har en lång historia. Antalet stadier kan variera något. De kan vara fyra som årstiderna eller de fyra elementen, eller 12 som årets månader. Men de bygger oftast på de allmänt magiska talen tre och sju; ofta har även siffran sex använts för att man skulle uppnå en fördubbling av kraften hos tretalet.

Augustinus (bilaga 1) delade in livet i sju stadier i enlighet med att världen ansågs bestå av sju tidsåldrar, och att skapelsen skulle tagit sju dagar. Han minskade sedermera antalet stadier till sex. Det sjätte stadiet började vid 60 års ålder, och eftersom människan kan leva i 120 år varar ålderdomen, åtminstone i teorin, lika länge som de tidigare fem stadierna tillsammans.

Bland allt det som skrivits av Shakespeare, finns i andra aktens sjunde scen i *Som ni behagar*, den kända och ofta citerade uppdelningen av livet i sju stadier:

*"All the world's a stage,
And all the men and women merely players;
They have their exits and their entrances;
And one man in his time plays many parts,
His acts being seven ages. At first the infant*

..... *Last scene of all,
That ends this strange eventful history,
Is second childishness and mere oblivion;
Sans teeth, sans eyes, sans taste, sans everything."*

Ålderstrappan, med rötter i 1500-talet, blev en spridd illustration av livets stadier genom att den fanns återgiven i olika versioner på bonader och tryck. Vanligast är trappsteg från vaggan till graven motsvarande 10-års intervall - först uppåt, med 50-åringen högst upp på livets middagshöjd, och sedan nedåt. Trappan finns i både en manlig och en kvinnlig version.

Uppdelningen i stadier är inte begränsad till den västerländska kulturkretsen. Redan inkaindianerna delade in de äldre i olika kategorier vid folkräkningarna, där de som var mellan 50 och 78 år kallades "de gamla som fortfarande kan gå bra". Äldre kategorier utgjordes av "de tandlösa", "de som har svårt att höra", och "de som bara äter och sover" (Minois, 1989).

Kierkegaard diskuterar i boken "Antingen - eller" (1843) de estetiska och etiska livsstilarna. I boken "Stadier på livets väg" (1845) kompletteras de med en tredje - den religiösa. Tillsammans bildar de tre stadier på livets väg. Först det estetiska stadiet som karakteriseras av njutning och nöjen. Därefter det etiska stadiet som karakteriseras av ansvar och till sist det religiösa stadiet som karakteriseras av ensamhet och lidande. De bilder Kierkegaard förmedlar återspeglar tankegångar som rör sig i tiden, tex. i sagoböcker från den tid han är verksam (se kapitel 6). Kierkegaard lästes knappast av gemene man. Möjligen har hans tankegångar genom andras förmedling lyfts fram och gjort att en företeelse exponerats på ett effektivare sätt, och därmed bidragit till en bild av äldre som religiösa, ensamma och lidande, vilken fortfarande lever kvar. Men Kierkegaard skriver också i "In vino veritas" som utgör första delen av Stadier på livets väg, att "emellertid är ålderdomens förmåga av levande erinring liksom barnets levande uppfattningsförmåga nådegåvor av naturen, som med förkärlek omfattar de båda hjälplösaste men ändå på sätt och vis lyckligaste tiderna i vårt liv".

En av de mest bekanta moderna uppdelningarna av livet i stadier är nog den som presenterats av den amerikanske psykoanalytikern Erik Homburger Erikson. Hans indelning av livet i åtta stadier bygger på en psykoanalytiskt orienterad utvecklingspsykologi. I varje stadium möter människan psykosociala kriser i form av motpoler. För en tillfredsställande lösning av kriserna bör de syntoniska (positiva) elementen överväga i förhållande till de dystoniska (negativa). I det åttonde stadiet i livscykel (ålderdomen) är motpolerna integritet respektive förtvivlan. En framgångsrik lösning av denna kris skulle ge upphov till vishet. Stadierna i denna modell skiljer sig något från andra modeller i det att de i viss mån går i varandra. I varje stadium föregriper man kommande kriser och bearbetar fortfarande olösta tidigare kriser.

När Erikson utvecklade modellen var han mest intresserad av den tidiga utvecklingen, och därför är de sista stadierna rätt schablonmässiga. Han har i senare arbeten fördjupat sig mer i det sista stadiet, utan att nå så mycket längre (Erikson, 1984). Redan Augustinus konstaterade lakoniskt att eftersom ålderdomen i sig inte är perfekt så leder den inte nödvändigtvis till vishet.

I vår tid finns givetvis många fler mer eller mindre belysande exempel på uppdelningar i stadier. Den danske psykologen Knud Ramian (1992) tex., har lanserat följande: 17-21 år de før-voksne, 22-31 år de unge voksne, 32-44 år de arbejdende, 45-54 år de før-gamle, 55-66 år de unge gamle, 67-74 år de ældre, 75-84 år de gamle samt 85- de overlevende.

På kontinenten är beteckningen "den tredje åldern" (eng. third age; fr. troisième age; sp. 3.^a edad) mycket vanlig. Den har i stor utsträckning fått ersätta äldre uttryck när äldres situation beskrivs i media. I allmänhet syftar man då på personer som är ca 50-75 år, dvs i ett åldersspann då många på kontinenten befinner sig utanför den reguljära arbetskraften, men fortfarande är aktiva och har god hälsa. Den "fjärde åldern" (75+) har kommit lite på mellanhand i och med det stora intresset för den tredje åldern.

Uppdelningen i stadier anknyter till en annan uppdelning av livscykeln, nämligen den i generationer. Begreppet generation används för att beteckna en åldersgrupp som passerar genom livet och vars medlemmar därför

kommer att påverkas av och påverka samhällsliga förhållanden och händelser vid ungefär samma åldrar. Generation används också inom familjen för att beteckna olika släktled.

3 Generationsmotsättningar

Ibland har det anförts att ålderism bara är ett annat sätt att karakterisera en generationskonflikt. Det ligger en hel del sanning i det. Det är onekligen så att generationsmotsättningar kan utgöra en grogrund för ålderism.

Generationsmotsättningar framställs praktiskt taget alltid som söner som sätter sig upp mot fäder. Kvinnornas roll är mer oklar. Det kan delvis förklaras av att genusperspektivet i stor utsträckning saknas i de studier som gjorts. Ofta kan beskrivningar ändå förstås genom att ordet "äldre" ersätts med "äldre män", men det understryker ytterligare att kvinnornas situation i äldre tider är nästan outforskad.

Temat om generationsmotsättningar återkommer ständigt i antika myter. I det 5.000 år gamla sumeriska Gilgamesh eposet sätter sig den unge hjälten upp mot "de äldres råd". I många gudasagor segrar den yngre guden över den äldre. Hos babylonierna tar Marduk över efter Enlil, hos grekerna ersätts Uranus av Kronos som ersätts av Zeus (Minois, 1989).

Hos Shakespeare belyses generationskonflikten i det brev som Edgar, son till Gloucester, skrivit och som läses upp i första aktens andra scen i Kung Lear:

Denna vördnad för ålderdomen förbittrar livet för oss i våra bästa år och undanhåller oss våra rikedomar tills vi blir för gamla att njuta dem. Jag börjar tycka att det är dåraktigt och meningslöst slaveri att underkasta sig äldres tyranni, som består, inte för att det utövas med kraft, utan blott för att vi finner oss i det. (Övers. Britt G. Hallqvist, något modifierad av förf.)

Som en eftersträvansvärd motvikt till dagens situation framhålls emellanåt vissa kulturer eller tidsåldrar där de äldre (männen) haft en *stark* ställning och utövat *stor* makt. Men maktutövningen har skett till priset av avsevärda generationsmotsättningar; exploatering av de yngre och förtryck av

kvinnorna (Sokolovsky, 1994). Speciellt i den paternalistiska³ storfamiljen, som exempelvis pater familias i det antika Rom, har motsättningarna varit stora mellan framför allt män i 40-50 års åldern som inte fått bestämma om "sina egna" angelägenheter, och familjens överhuvud.

Samhället kan påverka relationerna även inom andra familjetyper än den paternalistiska storfamiljen, som när det i Sverige 1608 infördes dödsstraff för "våld och förbannelser mot åldriga föräldrar" (Odén, 1996). Det är tänkbart att inför hotet att straffas för att ha satt sig upp mot sina egna föräldrar, försökte man istället komma åt äldre i allmänhet. Det är vid den här tiden som historierna om ätteklubbor och ättestupor börjar dyka upp. Det finns även andra, men liknande, förklaringar till historierna om ätteklubbor och ättestupor. Gaunt (1979) kopplar talet om ätteklubban till undantagssystemet. Han skriver att "myten om ätteklubban är typisk för hur en långvarig negativ värdering av åldrandet har yttrat sig i svensk kulturhistoria".

4 Äldre i antiken

Det äldsta som skrivits om upplevelsen av att vara gammal, och som bevarats till vår tid är en egyptisk inskription som är ca 4.500 år gammal. Det är Ptah Hotep som är vesir hos farao Izezi som skriver:

Åh du högsta gud! Ålderdomen har kommit; den höga åldern har hemsökt mig. Kraftlösheten har kommit; barndomen är här på nytt. Själen sover uttröttad varje dag. Ögonen är svaga, öronen är döva, styrkan försvinner tack vare hjärtats svaghet, och munnen är tyst och kan inte tala. Själen är glömsk och kan inte komma ihåg vad som hände igår. Benen lider av hög ålder. Gud har blivit ondskefull. All smak är borta. Vad hög ålder gör människan är dåligt på alla sätt och vis (Pritchard, 1955, cit. i Minois, 1989).

En rakt motsatt syn på hög ålder återfinns i Ciceros drygt 2.000 år gamla skrift *De Senectute* (Om ålderdom).

³Med paternalism menas ett beskyddande (överbeskyddande) förhållningssätt hos en part (individ, institution) gentemot en annan.

De som inte har någon förmåga att leva väl och lyckligt har svårt att bära varje levnadsålder. Men de som hämtar allt gott inifrån sig själva kan inte tycka att något är ont som naturens ordning för med sig. Hit hör framför allt ålderdomen, som alla önskar nå men klagar på när de nått: så stor är dumhetens inkonsekvens och galenskap... Viktiga ting utförs inte med kroppskrafter eller spänst eller snabbhet utan med planering, beslutsamhet och kloka åsikter, egenskaper som inte alls brukar försvinna i ålderdomen, utan tvärtom befastas... Dumdristighet hör nämligen ihop med ungdom, omdöme med ålder... Vad är det alltså för egendomligt med att gamla är sjukliga ibland, när inte ens unga kan komma undan det... Och anseendet är det bästa med ålderdomen... Ålderdomen, särskilt en ärad mans, besitter ett sådant anseende att den är mer värd än alla ungdomens njutningar... Gråa hår och rynkor hjälper en inte att plötsligt rycka åt sig anseende, utan det är ett hedervärt tidigare liv som slutligen låter en skörda denna frukt... Och ålderdomen är så att säga livets sista scen, där vi bör akta oss för långrandighet, i synnerhet när vi känner mättnad..." (Cicero, sv. översättning Tore Jansson, 1968)

Cicero skriver med utgångspunkt från situationen för Roms ledande män. Skriften är upplagd som ett försvarstal för ålderdomen där Cicero bemöter diverse negativa uppfattningar, framför allt fyra orsaker till varför vissa andra ansåg ålderdomen olycklig: "För det första, att den förhindrar verksamhet, för det andra, att den försvagar kroppen, för det tredje, att den utestänger en från nästan alla njutningar, för det fjärde, att den inte är långt från döden". Enligt Cicero är ett högt anseende och ett gott liv något man måste arbeta för från det man är ung. Det är inget som kommer oannonserat i hög ålder.

I dessa exempel beskrivs ålderdomen av män som själva är gamla. Äldres självuppfattning kommer att behandlas mer utförligt i kapitel 9.

På samma sätt som Ptah Hotep inte kan tala för hela den egyptiska kulturens inställning till åldrandet, kan inte heller Ciceros "försvarstal" för ålderdomen ses som representativt för det antika Rom. Med tanke på Ciceros egen situation när han skriver *De Senectute* är det lätt att se att skriften har mycket av besvärjelse över sig. I själva verket är *De Senectute* ett klart undantag från det gängse sättet att beskriva äldre. Det räcker med att gå till det antika Roms

främste lyriske skald - Horatius - för att hitta en helt annan bild av hög ålder. I direkt översättning från latinets låter inledningen till epod nr. 8 på följande vis:

*Kärringjävvel, förbannade gamla hagga,
frågar mig
"Hur kommer det sig att du inte kan få upp den?"
Du med ditt svarta hål till mun,
En panna där tiden plöjt rynkor,
Och en ruttnad fitta som öppnar sig som ett sjukt koarsle
mellan förtorkade lår.*

I Ebbe Lindes svenska översättning från 1959 har Horatius förakt för den åldrade kvinnan maskerats en hel del:

*Att se dig rутten en gång och av långa år,
du som förslappar all min kraft -
se åldern plöja på din panna djupa rist
och tändren svartna i din mun -
se kuttan glappa mellan torra skinkorna
som på ett magert kreatur.*

Översättningar av gamla texter kan emellanåt anpassas till vad som antas vara acceptabelt och politiskt korrekt vid den tid då översättningen görs. Det kan påverka vår bild av hur man *tidigare* betraktat olika förhållanden, som tex inställningen till äldre. Om man däremot vill söka orsaker till *dagens inställning* till de äldre, bör man nog söka i andra riktningar än mot litteraturen i det antika Rom.

Det är förresten betecknande att det i Horatius epod handlar om sexuella förolämpningar. Det är just att äldre kan visa ett sexuellt intresse som ofta förlöjligas vid denna tid. På teatern och i litteraturen togs revansch för den auktoritet som de äldsta männen utövade genom pater familias - den absoluta makt som familjens överhuvud besatte fram till sin död. Handlingen i pjäserna rör sig ofta omkring generationskonflikter, och det är två teman som är dominerande: äldre mäns girighet och äldre mäns intresse för yngre kvinnor.

Tidigare, under den klassiska perioden i Grekland (bilaga 1), hyllades skönhet, styrka och ungdom som ideal, varvid de äldre förvisades till en underordnad position. "De gamla grekerna", som de framträder i skrifterna, var utifrån sin privilegierade position i allmänhet negativa till åldrandet - den som gudarna älskar dör ung är ett känt talesätt. Ålderdomen gav dem mer plågor än prestige och visdom. Platon kunde se vissa fördelar. Men Pythagoras, tex, ansåg att ålderdomen är en defekt. Den påminner om allt som vissnar, medan ungdomen påminner om allt som växer. (Man skulle kunna säga att namnet på den avsomnade organisationen "Att åldras är att växa"⁴ är en känga åt Pythagoras).

Under den hellenistiska perioden däremot (bilaga 1), var man befriad från många konventioner, och tillät äldre (män) att bryta tabun och att stå i förgrunden. Det illustrerar också ett generellt förhållande, nämligen att i hög ålder kan man tillåta sig att bryta regler och sätta sig över normer som yngre (i arbetslivet) kan känna sig tvungna att hålla sig till för att inte riskera karriären.

Liksom i Rom, spelade de äldre (männen) en stor politisk roll i de gamla kulturerna i östra medelhavsområdet. Patriarken, den äldste mannen, var klanens överhuvud bland semitiska folk. I de statsbildningar som uppstod i området var "de äldres råd" en betydelsefull församling. Det fanns sådana församlingar tex i det assyriska kungadömet och bland fenicierna.

Beteckningen lever kvar i årtusenden, och vi kan tex finna ett organ "De äldste" i 1600-talets Stockholm. Det var ett utskott med uppgift att göra förvaltningen smidigare. Men som Birgitta Odén noterat efter att ha studerat det stockholmska utskottet närmare, så bestod det huvudsakligen av de makthavare som vi i vår kulturkrets vant oss vid att se - medelålders män (Odén, 1988).

⁴Riksföreningen Att åldras är att växa var verksam mellan åren 1988-1993. Den syftade till att förändra attityderna till de äldre och till åldrandet. I en tidig målformulering underströks att en ändrad syn på de äldre som en resurs i samhället och de äldres egen uppfattning av sin förmåga på ett avgörande sätt skulle kunna ändra de äldres livsföring.

5 Äldre i sk prelitterata samhällen

Antropologer rapporterar ofta om privilegier som äldre åtnjuter i sk prelitterata samhällen⁵. Thomas (1983) studerade 22 folkgrupper i Afrika och noterar också den prestige som de äldre äger. Han menar att den idylliska bilden av äldre är en naturlig följd av att ett prelitterat samhälle behöver sina gamla som symboler för dess kontinuitet och som dess minne. Men de äldre blir också idealiserade för att göra deras makt mer uthärdlig. Eftersom ingenting kan åstadkommas utan de äldres medverkan kan de lika gärna tilldelas många kvalitéer, och som Thomas skriver lite cyniskt "deras sömnighet omtolkas som meditativ kontemplation".

Under goda tider när det inte råder någon brist på mat, kunde äldre män uppnå en framstående position. Han som stod nära den andra sidan var en god förmedlare mellan denna världen och den andra världen (Thomas, 1983). Detta förklarar den höga åldern på häxmästare och präster. Men den andra sidan är också det ondas hemvist, vilket gav upphov till en skepsis och rädsla eftersom de äldre (männen) befann sig så nära. I praktiken kunde det innebära att två attityder existerade samtidigt: ett par tre stycken av de äldre betraktades som heliga och resten kunde stötas bort.

Dessa kulturer påverkas dock starkt av det omgivande samhället och det talade ordet står sig slätt jämfört med boken och andra media. Gerontokratin⁶ utmanas därför och kan till och med attackeras. Rosenmayr och Traore (1995) har studerat hur den nya tiden påverkat relationerna mellan generationerna i Mali. Påverkan är givetvis större i huvudstaden Bamako än på landsbygden, men även där är förändringarna påtagliga.

Forskarna kunde identifiera tre typer av relationer mellan generationerna. De mest stödjande relationerna utvecklas när de äldre har lyckats integreras i det moderna livet utan att överge de traditionella värdena. Det förekom ofta bland köpmän och hantverkare. Mindre framgångsrika relationer återfanns bland stadsbor vars barn hade högre utbildning än föräldrarna. Arbetslösheten var ofta stor bland de högre utbildade och deras attityd till

⁵Samhällen där kunskap och traditioner överförs muntligt

⁶Med gerontokrati menas en styrelseform där makthavarnas befogenheter huvudsakligen baseras på hög ålder

låg-status jobb var negativ varför de varken kunde försörja sig själva eller familjen. På landsbygden karakteriserades de mindre framgångsrika relationerna av att de äldre kunde uppbringa respekt men inte tillgivenhet. De yngre fruktar de äldres makt, och de äldre i sin tur fruktar att förlora sin auktoritet. De sämsta relationerna finns också i två versioner. I detta fall vägrar de äldre på landsbygden att överlåta någon som helst auktoritet till de yngre, tex när det gäller jordbruket, med resultatet att spänningen mellan generationerna ökar och de yngre lämnar landsbygden. I städerna leder spänningen mellan generationerna till att samboendet omöjliggörs varvid båda generationerna går miste om den känsla av tillhörighet som är en del av klansystemet.

När det gäller inställningen till åldrande och äldre kännetecknas sk prelitterata samhällen av samma kluvenhet som moderna samhällen, men yttringarna åt båda hållen kan vara mer extrema. Nambikwara indianerna i Mato Grosso (Brasilien), tex, använder samma ord för ung som för vacker, och samma ord för gammal som för ful.

En svårighet när det gäller att tolka bemötandet av de äldre, har uppmärksammats i en studie av Bromley (1974). Han har visat att hur äldre bemöts återspeglar inte nödvändigtvis de rådande attityderna till hög ålder. Den kulturella miljön samspelar med ekonomiska förhållanden. Med exempel från antropologiska studier kan man konstatera att i vissa kulturer kan man ha hyst motvilja mot äldre, men de har behandlats väl inför risken att deras andar annars skulle hämnas. I andra fall kan de ha hyllats men likväl offrats därför att deras beroende hotat gruppens fortbestånd.

6 Äldre i bondesamhället

Influenserna från antiken är starka under många århundraden fram till vår tid. Med renässansen (bilaga 1) förstärktes dessa influenser betydligt. Det innebar att en negativ inställning till ålderdomen dominerar. Redan i början av 1200-talet skriver medeltidens mäktigaste påve, Innocentius III, att "gamla män är lättretliga, snåla och giriga, vresiga och grälsjuka, pratsamma men hör illa, talar väl om gamla tider, avskyr det moderna, klandrar och kritiserar nutiden, och lovordar det förflutna" (Hendricks & Hendricks, 1981). Men även mer balanserade framställningar förekom, tex.

i kapitlet om ungdom och ålderdom i Francis Bacons essäer som publiceras omkring år 1600. Vissa drag som sägs utmärka ålderdomen har föralldel en negativ klang - som att äldre gör för många invändningar, betänker sig för länge, vågar för lite, ångrar sig för snart, och sällan drar den största fördelen av en sak, utan nöjer sig med ett medelmåttigt resultat - men Bacons slutsats är att det säkerligen är nyttigt att låta unga och gamla i förening komma till användning - "bäggederas förtjänster skola korrigera den andres brister" (Bacon, 1984).

Vad som skrevs om åldrandet och ålderdomen nådde bara en mindre krets. Men det fanns en överensstämmelse mellan folkliga och litterära beskrivningar av ungdomens förträfflighet och ålderdomens förbannelse (Minois, 1989). Trots det var det många äldre män med krafterna i behåll som besatte tunga poster, och därmed innehade en stark ställning.

Hendricks och Hendricks (1981) skriver att det blivit en klyscha att äldre hade det bättre före industrialiseringen. I ett utvecklingsperspektiv från nomadsamhällen över jordbrukarsamhället till industrisamhället skulle de äldres situation ha varit mest fördelaktig i jordbrukarsamhället. Det skulle främst bero på att de äldre (männen) då hade störst kontroll över de yngre männen tack vare deras tillgång till kunskaper, visdom och framför allt äganderätten till marken.

Men även om det existerade ett etablerat system för omhändertagande bland jordägande bönder - undantaget - så fanns det ändå en oro bland äldre bönder för att man skulle bli dåligt behandlad om man lämnat över gården och gått på undantag. Men det fanns också en oro för ett värre öde, nämligen att hamna i fattigstugan. (Detta omhändertagande fanns också i form av fattighus och fattiggårdar). Fattigstugan (motsv.) hyste människor som inte kunde försörja sig. Det innebar en stor blandning av folk, men de äldre utgjorde oftast den största gruppen. Mot slutet av 1800-talet fanns det ca 13.000 i fattigstugorna, 27.000 i fattighusen och 16.000 i fattiggårdarna (Kjellman, 1981).

Kjellman (1981) noterar att det mest var backstugusittare och statare som skickade sina gamla till fattigstugan. Bland vanliga bönder var det ovanligt att skicka sina gamla dit. På samma sätt "klarade sig" i allmänhet hantverkarna i herrgårdsbygder från att hamna där, medan arbetarna ofta

gjorde det. Utifrån uppteckningar som Kjellman gått igenom framgår att det ansågs som en stor skam om någon från en bondsläkt hamnade på fattigstugan. Det fanns också ansatser till folketro som understödde den folkliga opinionen mot fattigstugan, som att barn som sätter sina föräldrar på fattigstugan råkar illa ut (Kjellman, 1981).

Kjellman konstaterar att för majoriteten av de äldre i fattigstugan var skillnaden mot tidigare inte särskilt stor (eftersom det var mest statare och backstugusittare som hamnade där). Det var samma orenlighet och allmänt miserabla förhållanden som i den tidigare bostaden. Vad som skilde var att så olika kategorier av människor bodde i samma rum. Vilka interiörer det kunde röra sig om får man en uppfattning om genom en uppteckning från etnologen Jonas Frykman. Beskrivningen handlar om en stenhuggarstuga i Blekinge. "Stugatmosfären var sammansatt av dunster från pottan under sängen, spottlådan i hörnet vid ingången, snortrasan bakom sängen, fars snus som han lade bakom soffan, unkna sängkläder som sällan tvättades, underkläder och gångkläder som var impregnerade med utdunstningar från en totalt försummad underlivshygien, barnbajs, stekt sill och rök från spisen". I backstugan var möblemanget ytterst enkelt. "Var det så att man höll sig med en väggfast tvåmanssäng, sov man i denna, oftast hela familjen i en bädd, i annat fall sov man på golvet i en bädd av halm, granris, moss, eller i ett bylte av skinn och fällar... När klädespaltorna eller skinnfällarna blev allt för fulla av ohyra, så lade man dem en stund på en myrstack". Likheten mellan dessa interiörer och fattigstugans var som sagt mycket stora (Kjellman, 1981).

Den oro för att inte tas om hand och att därför hamna i fattigstugan som från början mest fanns bland bönder, delades under 1800-talet av allt fler kategorier. En orsak var den stora ökningen av äldre under andra halvan av 1800-talet. Under hundraårsperioden 1750-1850 ökade *antalet* äldre i Sverige med 50 procent, men eftersom totalbefolkningen fördubblades under samma period blev resultatet att de äldres (65+) andel av befolkningen minskade från 6,2 till 4,8 procent - den lägsta kända siffran för andelen äldre i Sverige (Broomé & Jonsson, 1994). Att andelen äldre minskade bör ha underlättat omhändertagandet, men det ökande antalet bör ha gjort dem synliga på ett helt annat sätt. Under andra delen av 1800-talet ökar däremot även *andelen* äldre starkt, till 8,4 procent år 1900.

Det innebar att fattigstugan blev ett reellt hot för ett ökande antal äldre som vuxit upp i en bondfamilj, men sedan fått försörja sig på annat sätt än genom att överta gården. Det innebar således att ett ökande antal människor stod inför hotet att få drastiskt försämrade levnadsförhållanden när de inte kunde försörja sig längre, men samtidigt gjorde den begynnande industrialiseringen att de ekonomiska förutsättningarna för omhändertagande blev bättre.

De förändrade förutsättningarna återspeglas indirekt i litteraturen. Blom (1987) har undersökt bilden av äldre i barnböcker under några perioder. Två av perioderna är 1830-1839 och 1890-1899. Blom noterar att man endast kan fastslå vilka attityder som förmedlas via barnböckerna men däremot inte vilken roll de spelat när det gäller värderingar och normbildning i stort.

Rent generellt spelar de äldre inte någon dominerande roll i böckerna under den första perioden, men de förekommer i ca 60 procent av dem. Grovt sett figurerar äldre antingen i svenska (allmäneuropeiska) eller i exotiska miljöer. Deras respektive bostadsförhållanden kan beskrivas som slott (exotiska miljöer) och koja (välkända miljöer). I bekanta miljöer uppträder äldre ofta som tiggare och understödstagare av olika slag. I främmande miljöer är de munkar, kungar, sultaner etc. (Blom, 1987). Man kan fundera över huruvida sådana beskrivningar bidragit till uppfattningar om ett lyckorike för äldre i främmande länder.

Blom har räknat ihop antalet positiva respektive negativa omdömen om äldre både beträffande de äldres sociala och mentala status samt beträffande utseendet och sammanfattar med att konstatera att de omdömen som torgförs är övervägande negativa. "De äldre framstår som en resurssvag beroendegrupp väl lämpad för allmosor och välgörenhet. I den mån resursstarka åldringar förekommer är de genomgående att hänföra till främmande kulturkretsar eller rent fiktiva sagomiljöer. Det är i hög grad de sistnämndas förtjänst att de negativa omdömena stannar på en 60 procentig nivå" (Blom, 1987).

En annan distinktion framträder vid en genomgång av drygt 4.000 sagor som gjorts av Chinen (1989). Den visade att 98 procent av sagorna handlar om yngre. Men när äldre förekommer är det antingen i skepnad av total

godhet eller total ondska. Bilden av de äldre som offer alternativt utsugare har existerat i mer än 2.000 år i västerländsk litteratur.

I litteraturen, inte bara sagolitteraturen, är det vissa nedsättande ord om äldre som återkommer med stor regelbundenhet. Att äldre män och kvinnor behandlas olika återspeglas också i ordvalet. Äldre män har beskrivits som gammaldags, kraftlösa, snåla, trångsynta och excentriska, kvinnor som vresiga, elaka, ondskefulla, fränstötande och retliga (Covey, 1988).

En ytterligare skillnad i behandlingen av män och kvinnor som Covey noterar är den tidpunkt i livscykeln vid vilken dessa beteckningar börjar användas. Kvinnor har genomgående betraktats som gamla mycket tidigare än män - oftast efter klimakteriet (vilket emellanåt kunde ha det positiva med sig att kvinnor redan efter 40-års åldern kunde upptas i "de äldres krets") (de Luce, 1994).

Blom noterar att de äldre framställs som att de bör vara nöjda med sin lott. Att ställa krav på hjälp och understöd är opassande. De bör "leva stilla och förnöjsamt, ägna sig åt religiösa betraktelser inför sin stundande hädanfärd samt tacksamt ta emot de allmosor de eventuellt blir tilldelade".

I barnböckerna från 1890-talet finner Blom att den moraliska och religiösa inriktning som var förhärskande 60 år tidigare nu har tunnats ut betydligt. Andelen äldre som figurerar i böckerna är ungefär densamma, men de äldres ställning är mer i nivå med de övriga personernas. De positiva eller neutrala omdömena om äldre har ökat markant sedan 1830-talet. De många tiggarna har praktiskt taget helt försvunnit. Det har också skett en förändring i de värderingar som ligger bakom synen på hjälp och omsorg. I stället för krav på hjälpsamhet och barmhärtighet från barnens sida, en princip med stark förankring i det kristna kärleksbudskapet, hävdas det nu att de äldre vill klara sig på egen hand, och inte ligga omgivningen till last. Det återspeglar samhällets socialpolitiska åtgärder, där humanitets- och barmhärtighetstanken håller på att ersättas av rehabiliteringstanken, vilken i första hand innebär hjälp till självhjälp (Blom, 1987).

7 Äldre i de stora världsreligionerna

Hedin (1996) har granskat synen på åldrande och äldre inom judendomen, kristendomen, islam, hinduismen och buddismen.

Den tidigare judendomen visade ett påtagligt intresse för ålder. I första moseboken finns alla de långlivade personerna uppräknade, med Metusalem (969 år) i spetsen. Förklaringen till deras höga åldrar kommer i sjätte kapitlet, där det omtalas att dessa mytiska personer var jättar. När de sedan började gifta sig med människornas döttrar satte guden ett tak på 120 år för människorna. Det fanns en poäng med att framhålla den höga åldern. Hos de gamla israeliterna fanns inget himmelrike. (Det införlivade man först efter den babyloniska fångenskapen). Det var i livet man fick sin belöning. Därför var livets längd ett mått på en människas rättfärdighet. Men som i andra samhällen av liknande typ är det den unga och starka människan som är mest uppskattad (Hedin, 1996).

I den senare judendomen får ålderdomen ett högre anseende. De skriftlärderna var i verksamhet långt upp i åldrarna. I de självstyrande städerna utövades makten av de äldstes råd. Hedin påpekar att det hebreiska ordet för äldste föralldel bara betyder en som bär skägg, men den erfarenhet som kommer med åldern spelade en stor roll. Det utvecklades med tiden en vördnad för äldre som ger dem en aktad ställning i familj och församling (Hedin, 1996).

Inom kristendomen har det haft stor betydelse att Jesus inte blev särskilt gammal. Dessutom beskrivs han som upprorisk, vilket också anses höra ungdomen till. En yttring inom kristendomen som inte heller lyfte fram ålderdomen var martyrskapet. Att få dö martyrdöden ung och sedan fortsätta med en evig ungdomstid i himlen gav inte intryck av att ålderdom på jorden var något att stå efter. Att de kristnas gud emellanåt framställs som en gammal man med långt vitt skägg har i sammanhanget mindre betydelse. Däremot övertar kristendomen givetvis mycket tankegods från judendomen, och får den vägen in idéer om respekt för äldre. Dessutom består ju den kristna kyrkan av olika grenar, och i den östliga grenen utvecklades en fromhetstyp som hävdar att människan skall mogna på jorden till ett liv i himlen. Därvid kom de äldres mognad och livserfarenhet att uppskattas (Hedin, 1996).

Till skillnad från Jesus levde Muhammed så pass länge att det finns beskrivningar av honom som gammal. Han blev visserligen bara 62 år, men hann leva som äldre med både barn och barnbarn. I koranen finns stycken som betonar vikten av att respektera äldre och att ta hand om sina föräldrar. Man skall av tacksamhet vara ödmjuk mot de äldre med tanke på att man själv togs om hand när man var liten. Man ska också vara medveten om att det kan behövas hjälp från de egna barnen någon gång i framtiden. Med detta betonas en känsla för familjen som inte framträder lika tydligt i kristendomen. I Matteusevangeliet tex, sätter Jesus sig själv framför familjen när han hävdar att den som älskar sina föräldrar eller barn mer än honom inte är värd att tillhöra honom.

Hinduismen är ett samlingsnamn som började användas på 1800-talet för de religiösa rörelser som fanns i Indien. Det innebär att mycket ryms inom hinduismen, men några tankegångar är gemensamma för all hinduism. I den kanske viktigaste skriften, Bhagavad-Gita, beskrivs en människas åldrar som "barndom, ungdom, mandom och förfall". Men genom reinkarnationen kan man nå en gynnsam återfödelse om man lyckas uppnå vishet under livets gång. Hög ålder i detta livet betyder inte nödvändigtvis att man möts med vördnad, om man inte lyckats uppnå vishet. Denna kan ha åstadkommits genom ett totalt sett långt liv (genom att addera många lyckade återfödelser) (Hedin, 1996). I hinduismen tydligare än i de andra religionerna är det visa och heliga *män*, som i regel är gamla, som är vördnadsvärda.

Respekten för äldre uttalas också i buddhismen. Buddha lärde att tillvaron är ett lidande, men genom att utplåna livstörsten kan man uppnå nirvana, det högsta målet för religiös strävan. Detta kräver mognad och vishet, som det kan behövas ett helt liv för att uppnå. Men inte nödvändigtvis, för den gamle behöver inte vara visare än den unge om insikten kommer tidigt. Ett långt liv i sig säger ingenting. Ålderdomen får en större betydelse i den nordliga buddhismen, där zenbuddhismens lärare alltid uppfattats som gamla, liksom de främsta lamorna i de tibetanska klostren (Hedin, 1996).

Sammanfattningsvis konstaterar Hedin (1996) att "ålderdomen har ett positivt symbolvärde inom judendomen, den östliga grenen av kristendomen, islam och den traditionella hinduismen. Motiveringarna varierar dock. I judendomen, östkyrkan och hinduismen är det den

åldrandes vishet och mognad som lovprisas. Inom islam hedras "de äldres uppoffrande godhet".

Men det finns också motbilder. Det finns många skrifter, och det har utvecklats många grenar inom religionerna under århundradenas lopp. Slutintrycket blir därför att de är helgarderade. Liksom i så många andra frågor finns det alltid något avsnitt som passar den ena eller andra ståndpunkten.

B ÅLDERISM

8 Begreppet ageism - ålderism får en historia

Begreppet ålderism introducerades på engelska (ageism) av den amerikanske psykiatern och gerontologen Robert Butler. Omkring 1967 började han använda begreppet i föredrag och föreläsningar. Journalisten Carl Bernstein använde det sedan i en artikel i Washington Post. Butler själv skrev om ageism först omkring 1969. Han beskrev det som "en systematisk stereotypisering och diskriminering av människor därför att de är gamla, precis som rasism och sexism åstadkommer detta med hudfärg och kön". Genom honom fick ett välkänt fenomen en historia (Gruman, 1978).

Under årens lopp har det presenterats många definitioner av ålderism. Genomgående är det två motsättningar som kännetecknar definitionsförslagen: (a) Skall ålderism endast avse diskriminering av äldre eller gäller det samtliga åldrar, samt (b) skall ålderism endast avse negativ diskriminering, eller ska det avse både negativ och positiv diskriminering?

Comfort (1977) menar att ålderism är "idén om att människor slutar att vara människor - att de slutar att vara som folk är mest, eller att de blir människor av en bestämd och underlägsen sort - som en följd av att ha levt ett bestämt antal år ...".

I Dictionary of Gerontology tillhandahålls två definitioner, en som bara handlar om äldre och en som är mer generell: (1) Fördomar och stereotyper som används om äldre personer och som bara bygger på deras ålder, och (2) När en eller flera åldersgrupper diskriminerar andra åldersgrupper (Harris, 1988). Age Concern⁷ i England beskriver i en broschyr ålderism som "förhärskande sociala attityder till äldre baserade på negativa utgångspunkter - de delas kanske inte av alla, men de accepteras av de flesta".

⁷Age Concern är en engelsk intresseorganisation (lobbyorganisation) för äldre frågor. Man får bidrag från regeringen samt organisationer och företag som är medlemmar. Man sysslar med information, kampanjer, stöd till äldre och anhöriga, mm.

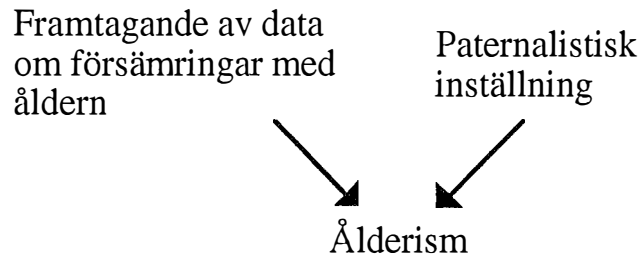
Bytheway (1995) tillhandahåller en lång definition som slutar med att ålderism är "en uppsättning föreställningar och handlingar som rättfärdigar användandet av kronologisk ålder för att välja ut grupper av människor vilka systematiskt förnekas resurser och möjligheter som andra får tillgång till, och som drabbas av konsekvenserna av en sådan nedklassning, vilken kan ta sig olika uttryck alltifrån välmening över nedlåtenhet till ren kränkning".

Bunzel försökte i några artiklar i början av 70-talet ge spridning åt begreppet gerontofobi (Bunzell 1971; 1972; 1973). Gerontofobi står för någonting grövre än det mer generella begreppet ålderism - någonting som handlar om smädelser, avsmak, rädsla, hat. Själv definierade han det som "den oresonliga rädslan för och/eller irrationella hatet mot äldre vilket emanerar från samhället och de äldre själva." Bunzel anser att minst en femtedel av befolkningen i USA kan betraktas som gerontofobisk i större eller mindre utsträckning. Begreppet slog aldrig igenom då många med Paltmore (1972) ansåg att ålderism är ett mer omfattande och användbart begrepp.

Kritik mot Butler kom först från Kalish (1979) som menade att man kunde tala om en "ny ålderism" - en inställning att "Vi vet bäst hur du har det och hur du vill ha det". Dvs vad det handlar om är en paternalistisk inställning från forskarna och de aktiva inom äldreomsorgen. Kritiken från Kalish var föranledd av den andra delen av Butlers bok, där han diskuterar hur man kan göra tillvaron bättre för de äldre.

Levin och Levin (1980) tog fram en annan aspekt, nämligen den gerontologiska forskningens betydelse. Levin och Levin menade att *gerontologin* är starkt medskyldig till situationen genom att den ständigt betonat försämringar i funktioner och förmågor (Bytheway, 1995).

Dessa forskares syn på forskningens och professionens bidrag till ålderismen kan sammanfattas som i figur 1.

Figur 1 Åsikter om gerontologins eget bidrag till ålderism

Även om kritiken är en smula lättköpt, och professionens bidrag till ålderismen antagligen är begränsat, så är kritiken ändå värd att tas på allvar. Inom gerontologin har det under årens lopp presenterats mängder av kurvor. Kurvor som oftast bygger på (a) tvärsnittsdata (vilket innebär att det är svårt att hålla isär åldrandeffekter från kohorteffekter, dvs effekter specifika för en viss åldersgrupp), samt (b) medelvärden (dvs spridningen finns sällan med), vilket ger ett intryck av oundviklig, kontinuerlig försämring för alla.

Man kan ta ett exempel från arbetslivsforskningen, för att illustrera ett flitigt användande av nedåtgående kurvor (Salthouse, 1996). Det finns mängder av studier som visar att ju äldre försökspersonen är, desto sämre är resultatet på diverse test, av tex minne och problemlösningsförmåga. Man har heller inte kunnat visa att erfarenhet har någon positiv inverkan på vilket resultat man uppnår på test av dessa grundläggande kognitiva processer (Salthouse, 1996).

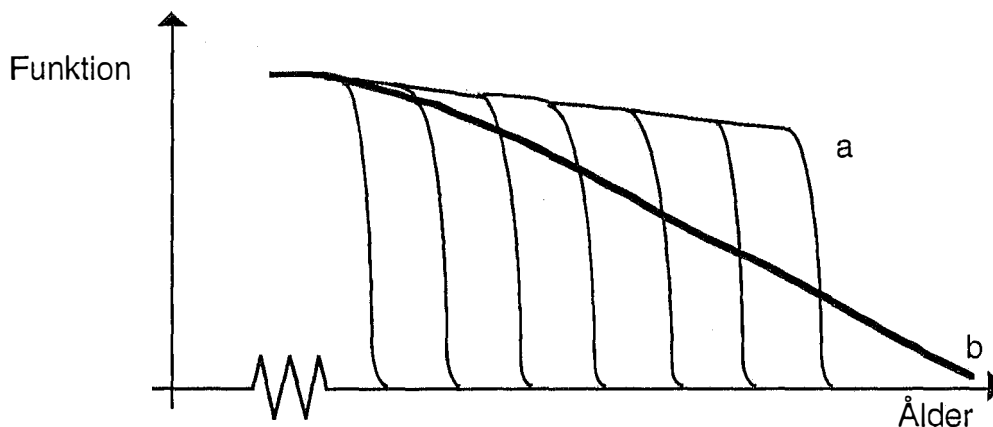
Däremot finner man starka positiva samband mellan kognitiv förmåga och olika mått på yrkesskicklighet, dvs ju bättre kognitiv förmåga desto större yrkesskicklighet. För att sluta triangeln på ett logiskt sätt borde man därför även finna negativa samband mellan ålder och yrkesskicklighet, dvs att ju äldre man är, desto sämre är yrkesskickligheten. Men det har man inte kunnat finna i någon större utsträckning.

Det skulle kunna betyda att undersökningar av yrkesskicklighet inte kännetecknas av någon större grad av yrkesskicklighet, dvs att det finns brister i allt från för små urval, selektiva urval och begränsat åldersspann till ett alltför snävt urval av yrken som undersökts. Men orsaken till brist på samband kan också vara att måtten på yrkesskicklighet är för grova; att de

kognitiva förmågor som försämras med åldern inte är särskilt betydelsefulla för hur man klarar jobbet; eller att en större yrkesspecifik erfarenhet kompenserar för nedgången i kognition (Salthouse, 1996).

Hursomhelst har kurvorna över kognitiv försämring hittills inte visat sig ha någon större praktisk betydelse när det gäller att förutsäga ålderns inverkan på arbetsprestationen. Däremot har antagligen många arbetsgivare noterat kurvornas riktning utan att ha fått ta del av de reservationer som finns mot kurvornas meningsfullhet.

Man kan också exemplifiera vad Levin och Levin är ute efter med hjälp av figur 2, som illustrerar hur man kan tänka sig att någon funktion drastiskt försämras vid terminal decline (dvs halvåret till året innan man dör). Om relativt sett fler i en kohort befinner sig i terminal decline i högre åldrar, blir resultatet sett över alla individer lika med den tjocka kraftigt sluttande linjen (b). För varje enskild individ, däremot, är försämringen av funktionen över tid mycket måttlig fram till dess att man hamnar i terminal decline (a). Den tjocka linjen ger således en falsk bild av situationen för de enskilda individerna.

Figur 2 Illustration av hur terminal decline kan påverka bilden av funktionsförsämring

För att återgå till Butlers definition av ålderism, så diskuterar Schonfield (1982) värdet av en definition som endast tar upp *en* aspekt av hela problemkomplexet, nämligen fördomsfulla attityder. Han fortsätter med att kritisera Butler för att blanda ihop attityder till ens eget åldrande med

attityder till äldre människor (en distinktion som redan Cato den äldre (bilaga 1) gjorde för mer än 2.000 år sedan).

"Att ha en negativ inställning till äldre bara därför att de är gamla är omoraliskt enligt nära nog universellt accepterade etiska normer. Men är det något omoraliskt i att tycka illa om vissa av följderna av åldrandeprocesserna?" (Schonfield, 1982).

Den tidigare citerade egyptiske vesiren Ptah Hotep kan vara ett exempel på det. Trots en negativ inställning till åldrandets följder, skriver han på ett annat ställe att "om en son tror på vad hans far säger kan ingenting gå fel".

Då Schonfield kom med sin kritik hade Butler redan återkommit med en vidareutveckling av sina tankegångar och vidgat perspektivet genom att ta med fler aspekter än individuella attityder (Butler, 1980). Han skiljer på:

- fördomsfulla attityder (prejudicial attitudes)
- diskriminerande praxis (discriminatory practices)
- vedertagna vanor (institutional practices)

De fördomsfulla attityderna gäller mot både de äldre, ålderdomen och åldrandet, och innefattar också de äldres egna attityder. Diskriminerande praxis handlar framför allt om arbetslivet, men gäller även andra arenor. Negativa stereotyper kan också, enligt Butler, vidmakthållas genom vedertagna vanor, som inte nödvändigtvis är uttalat diskriminerande, men som indirekt fungerar så. Man kan också lägga till att allmänna politiska och administrativa beslut på både hög och låg nivå kan ha samma effekt.

Ålderism kan innehålla både negativa *och* positiva stereotyper. Cook (1992) argumenterar visserligen i en redaktionell artikel i *The Gerontologist* mot Palmore (1990) som förordar både en "negativ" och en "positiv" ålderism. Cook menar att om man även inkluderar en "positiv" ålderism så späder man ut begreppet så att det egentligen inte står för någonting alls.

Men Palmore (1992) skriver i ett genmäle att om man inte talar om positiv ålderism (särbehandling), vad ska man då kalla stereotyper som innefattar

att äldre alltid är vänliga, visa, välbärgade och lyckliga? Eller strukturella förhållanden som speciella förmåner för äldre (som skattereduktion, bostadsbidrag, specialbostäder etc.)? Palmore skriver att Cook kanske skulle föredra uttrycket "omvänd ålderism" (motsv. omvänd rasism). Men oavsett terminologin så menar Palmore att man måste beakta både de "positiva" och de "negativa" formerna av ålderism.

Exemplen visar att ålderism är ett användbart, men också omdebatterat begrepp. Det skall också sägas att det inte alltid är en lätt balansgång mellan vad som är uttryck för ålderism och vad som inte är det; ibland måste man generalisera, och att använda uttryck baserade på kronologisk ålder är onekligen praktiskt i många fall. Exempelvis grupperingar som yngre-äldre och äldre-äldre.

9 Inverkan på de äldres självbild

En aspekt på ålderism är hur äldre uppfattar sig själva, dvs vilken självbild man har. Det har många gånger, tex. inom forskningen tagits för givet att en negativ självbild dominerar bland äldre. Tidigt ute för att kritisera denna utgångspunkt var Brubaker och Powers (1976) som menade att talet om den negativa självbilden inte hade något övertygande empiriskt stöd. De bidrar inte själva med undersökningsresultat, utan bygger sin argumentation på ett teoretiskt resonemang och en metaanalys av 47 forskningsrapporter om äldrestereotyper.

Brubaker och Powers redogör först för hur den konventionella uppfattningen om negativa självbilder uppstår. Till att börja med konstaterar man att kronologisk ålder inte är tillräcklig för att avgöra om en person ser sig själv som gammal, även om det naturligtvis finns ett visst samband mellan kronologisk ålder och synen på sig själv som gammal. Bland ytterligare faktorer som påverkar självbilden återfinns bla dålig hälsa, låg inkomst, institutionalisering, pensionering, beroende, förlust av make/maka. Enligt den konventionella uppfattningen är den stereotyp som har att göra med hög ålder alltid negativ och den omfattas också av de äldre själva.

När en individ råkat ut för någon eller några av händelserna ovan så att han eller hon inte längre kan föneka att han eller hon är gammal minskar självkänslan och i förlängningen accepteras en negativ självbild. Gången blir sålunda att när man samlat på sig ett antal objektiva indikatorer på hög ålder, så ser man sig själv som gammal. Tillsammans med en negativ stereotyp ger det upphov till en negativ självbild. Brubaker och Powers menar att denna modell inte stämmer. Med hänvisning till Seltzer och Atchley (1971) menar de att forskare är överkänsliga när det gäller de negativa aspekterna på åldrandet, dvs attityderna till hög ålder kanske inte är så negativa som forskarna tror.

Således skulle tex vissa forskares uppfattning om den negativa självbilden hos äldre, snarare återspegla den medelålders forskarens egen bild av att vara gammal.

Med hänvisning till Secord och Backman (1974) menar Brubaker och Powers att individer selektivt värderar en situations beståndsdelar för att få största möjliga överensstämmelse mellan jaget och situationen. I fråga om uppfattningar om ålder värderar äldre personer omständigheten att vara gammal på så sätt att den stämmer överens med uppfattningen om en själv, och man kan därför ta med positiva delar av åldersstereotypen.

Brubaker och Powers alternativa modell ser ut på följande sätt: Äldre vars syn på hög ålder bygger på en mer positiv stereotyp, kommer inte att ha en negativ självkänsla om de subjektivt definierar sig som gamla. Främst skulle det bero på att man ju åldras tillsammans med sina åldersgelikar, som utgör det närmast liggande jämförelseobjektet. Att man sålunda kommer i kontakt med andra gamla människor, gör att skillnaden inte upplevs som så stor mellan den som observerar och den som observeras. Därmed minskar risken för att en negativ stereotyp accepteras (Brubaker & Powers, 1976).

Objektiva kriterier på den äldres status påverkar den subjektiva uppfattningen om en själv som gammal. Pensionering, att bli far- eller morförälder, försämrad hälsa och institutionalisering är som nämnts sådana objektiva indikatorer. Men det som individen lägger in i dessa händelser förefaller mer vara avhängigt av jämförelser med andra äldre människor än med situationen i sig (Brubaker & Powers, 1976).

Att se sig själv som gammal innebär nödvändigtvis inte att man ansluter sig till en negativ stereotyp eller en negativ självuppfattning. Den självuppfattning som man har med sig sedan tidigare avgör om man anammar en positiv eller en negativ bild av hög ålder (Brubaker & Powers, 1976).

Brubaker och Powers menar avslutningsvis att när antalet objektiva indikatorer på hög ålder ökar, blir individen mer benägen att se sig själv som gammal, men om han eller hon tar till sig positiva eller negativa bitar av åldersstereotyperna beror på tidigare självuppfattning.

I det följande ges exempel från tre områden där ålderismen är påtaglig.

10 Ålderism i språket

Covey (1988) skriver att äldre i dag inte vill använda ordet gammal (old) för att beskriva sig själva eller den grupp de tillhör. Det får visst stöd av data från Eurobarometerstudien från 1992/93, som beskrivs närmare i kapitel 13 (Andersson, 1993). Men bara för länderna i nordvästra Europa.

I en Eurobarometer som beskrivs närmare i kapitel 13, finns en fråga som gäller vilken benämning på människor över 60 år som man föredrar. I Sverige kommer beteckningen "äldre" först (33%), tätt följd av "pensionärer" (28%), samt i tredje hand "seniorer" (19%). Övriga beteckningar får endast några enstaka procent, med undantag av "medelålders" som 11 procent föredrar - kvinnor i högre utsträckning än män. I övrigt är beteckningen seniorer populärare bland män (24%) än bland kvinnor (14%), och även i högre utsträckning bland den fjärdedel av de intervjuade som har de högsta inkomsterna (28%) (Andersson, 1993).

I Danmark är svarsmönstret detsamma som i Sverige, men procentsiffrorna skiljer sig något åt. I Storbritannien är "seniorer" det klart mest populära alternativet. I Tyskland väljer man också "seniorer" i första hand, men "gamla människor" får också många röster. Nederländerna avviker från alla länder genom att "60 plus" kommer på första plats, men närmast efter följer alternativet "äldre".

Längre söderut i Europa är svarsmonstret ett annat. Vanligast är faktiskt att föredra "gamla människor" (Grekland, Luxemburg, Portugal och Spanien). I ytterligare fyra länder är "gamla människor" det näst mest populära alternativet (Frankrike, Italien och Tyskland) eller det tredje mest populära alternativet (Belgien). Därtill kommer att i Italien är "gamla" det mest populära alternativet och i Nederländerna det näst mest populära (Andersson, 1993).

En given reservation gäller frågan i hur hög grad som de olika språken i sig påverkar valen. Beteckningar kan ha olika valörer i olika språk. När de sedan sammanfattas på svenska kan resultatet bli missvisande. Men det finns en del att reflektera över här eftersom termer symboliserar något. De berättar något för oss om den beskrivnes sociala roll och status. Det bör betonas att de intervjuade i denna undersökning själva är 60 år och äldre.

De ord som används säger en hel del om hur äldre bemöts. Orden kan användas som en indikator på graden av ålderism i samhället. Så långt är allt gott och väl. Men hur bedömer man frekvens av och innehåll i ord för att kunna göra en rimlig bedömning? Idag när mycket av det skrivna ordet lagras på data kan vältäckande sökningar göras inom olika områden. Men hur jämför man mellan olika samhällen och framför allt hur jämför man med förr i tiden?

Man bör iaktta en viss försiktighet när man tvingas stödja sig på enbart skrivna uppgifter, eftersom vissa i talspråket ofta använda uttryck kanske aldrig skrivits ned. Liksom att information om kroppsspråk saknas. Men framför allt kan ett ords betydelse ändras över tid. Det närmast liggande exemplet är väl "kärring", som ursprungligen helt enkelt betydde hustru/kvinna (kärling). Mindre omtalat är kanske att "hagga" i sin ursprungliga grekiska form (hagia) betydde "den heliga".

Daatland (1995) har tagit reda på synonymer till ordet gammal i den norska Synonymordboka (1980). Han fann 33 stycken, varav 2-3 neutrala. Resten var negativismer (ex. ålderstigen, skröplig, bedagad, utlevad, utsliten...). Det framgår inte av Daatlands genomgång om synonymerna huvudsakligen syftar på människor eller ting - en betydelsefull skillnad.

En motsvarande granskning av Svensk Synonymordbok (1996) ger en liknande bild. Synonymerna är dock färre till antalet. De som syftar på människor är totalt bara 14 stycken, varav med bästa vilja kanske sex inte kan betraktas som negativismer. Ingen positiv synonym, inte ens erfaren, finns med. På uppslagsordet pensionär hittar Daatland synonymen avdankad, medan den svenska synonymordboken tillhandahåller sex "liktydiga" ord: pensionstagare, pensionerad, emeritus, fördetting, understödstagare (!) samt seniormedborgare. Att åldras anses dessutom vara liktydigt med att avtyna, bli senil, vissna, ha sett sina bästa dagar, överleva sig själv, tackla av och att gubba till sig, utöver att bli gammal och att komma upp i åren.

Strömbergs synonymordbok (1988) kan fungera som relief till Svensk Synonymordbok. Synonymerna till ordet gammal är färre till antalet. De som kan tänkas syfta på människor är totalt bara 8 stycken - men av både positiv, negativ och neutral klang (erfaren, åldrad, åldring, ålderstigen, bedagad, urgammal, lastgammal, till åren kommen).

Synonymer är ord av liknande betydelse. Ju generösare tolkning av vad "liknande" är, desto fler synonymer kommer man fram till. Uppenbarligen har Norstedts som ger ut Svensk synonymordbok en mycket generös tolkning av "liknande".

Det finns alltså en hel del nedsättande synonymer i Svensk synonymordbok. Det finns jämförelsevis inte lika många nedsättande omdömen i Pelle Holms samlingar av bevingade ord och ordspråk. De som handlar om äldre och åldrande, främst under rubrikerna ung, gammal och äldre är tex: "Gammal är ändå äldst", "Alla vill bli gamla men ingen vill vara det", "Man blir aldrig för gammal för att lära", "Man kan inte lära gamla hundar sitta", "Gamla hundar jagar bäst", "När en gammal hund skäller ska man titta ut genom fönstret", "Ålderdomen kommer sällan ensam", "Man är inte äldre än man känner sig", "Gamla kyrkor har skumma fönster", "Gamla kar läcker gärna", "Gamla stövlar kräver mycken smörja", "Alla gamla gubbar är inte visa", "Hoppa kärring här är en bäck, sa pojken när han ledde sin blinda farmor mot en vägg", "Han är gammal i gamet", "När gammalt folk talar ska ungarna tiga", "Man ska köra sakta med gammal häst", "Som de gamla sjunga så kvittra de unga", "Gamla träd ska man inte flytta", "När det brinner i gamla hus är det lönlöst att släcka",

"Gamla hönor lägger också ägg", "Ung hustru hjälper gammal man till graven", "De unga tror att de gamla är narrar, de gamla vet att de unga är det", "Om ung visste och gammal kunde, så skulle man pensionera vår Herre", "Ung syndar, gammal pliktar", "Ungdomen lever på hoppet, ålderdomen på minnet", "Ungdom går i flock, mandom går i par, ålderdom går ensam". Några av talesätten nedtecknades redan av Grubb 1665 och har väl i stort sett kommit ur bruk idag. Å andra sidan har vi fått nytillkomna uttryck som tex associerar till vissa hjälpmedel (senilsnodd etc.).

11 Ålderism inom hälso- och sjukvården

Inom medicinsk etik behandlas frågor av största vikt för de äldres ställning inom hälso- och sjukvården. Från att först ha uppehållit sig vid ämnen som informeratsamtycke, huruvida man ska vara sanningsenlig gentemot patienterna, paternalism och rätten till avskildhet, har den medicinska etiken på sistone allt mer handlat om fördelning av resurser (Caplan, 1990). I och med det har ålder kommit i blickpunkten på ett helt annat sätt än tidigare.

Prioriteringar kan äga rum på tre nivåer. Den första nivån handlar om resurser till hälso- och sjukvården i förhållande till andra samhällssektorer. Den andra nivån avser prioriteringar mellan olika verksamheter *inom* vården. Den tredje nivån, slutligen, avser vilka enskilda patienter som skall erbjudas insatser.

Henwood (1993) delar av praktiska skäl upp hälso- och sjukvårdens förhållande till *äldre* i två kategorier. Den första rör de äldres krav på sjukvården relativt andra grupper, och den andra rör begränsningar i behandling av den enskilde patienten.

Den första kategorin handlar om både outtalad och uttrycklig diskriminering av äldre både som individer och som grupp. Henwood tar upp de prioriteringar som man är tvingad att göra när det måste sparas inom sjukvården. Med begränsade resurser är det inte bara behovet som styr, även effektivitet och lönsamhet får en stor tyngd. En metod att prioritera på det här området är att sätta övre åldersgränser för vissa medicinska behandlingar, tex. screening.

Till den andra av Henwoods kategorier hör diskussionen om möjligheten att med hjälp av den medicinska tekniken hålla liv i människor på ett artificiellt sätt, dvs debatten om en värdig död. I USA kan detta regleras med hjälp av sk "living will", där individen i ett slags testamente kan ge sitt godkännande till att livsuppehållande medicinsk behandling avbryts vid slutet av en dödlig sjukdom eller vid obotlig hjärnskada. I England däremot har ett sådant intyg inget juridiskt värde (Henwood, 1993).

Avgörandena om när man skall avbryta en behandling kan emellanåt vara kontroversiella, men det mest kontroversiella i denna situation är den möjlighet till dödshjälp som inte uttryckligen är förbjuden i Nederländerna, och som blev tillåten i Northern Territory i Australien 1995 (Rights of the Terminally Ill Bill 1995).

Här skall inte ordas mer om ålderism inom hälso- och sjukvården. Utredningen om bemötande av äldre har sin *tyngdpunkt* i en beskrivning och analys av bemötande i situationer där äldre är brukare eller patienter. Därför kommer detta perspektiv att belysas utförligt i andra rapporter och betänkanden från utredningen. I Sverige har dessa frågeställningar också behandlats av tex prioriteringsutredningen, vars slutbetänkande "Vårdens svåra val" (SOU 1995:5), diskuterar ålder som en av flera prioriteringsgrunder.

12 Ålderism på arbetsmarknaden

Ålderism i arbetslivet begränsar eller tar ifrån individen hans eller hennes rätt till arbete. Genom diskriminerande förfaringssätt kan man tvingas att vid en viss ålder lämna arbetet i förtid. Det kan vara svårare att få ett nytt arbete eller man kanske inte erbjuds vidareutbildning eller befordran efter en viss ålder (Drury, 1993).

Termen ålderism är fortfarande inte särskilt vanlig i Europa. Men i länder som USA, Canada och Australien är den ett etablerat juridiskt begrepp (Drury, 1993). I fråga om diskriminering i arbetslivet finns lagstiftning i Australien, Canada, Frankrike, Nya Zeeland, Spanien och USA (IDS, 1996). I USA förbjöds diskriminering i arbetslivet på grund av ras,

religion, nationalitet och kön, men däremot inte pga ålder, i Civil Rights Act från 1964. År 1967 kom emellertid Age Discrimination in Employment Act (ADEA), som förbjöd diskriminering av anställda i åldern 40 till 65 år. År 1978 höjdes gränsen till 70 år, och 1986 togs den bort helt. Lagen ses inte som ett instrument för att garantera arbeten för äldre löntagare utan endast som ett uttryck för medborgerliga rättigheter.

Med tanke på att problemet med *pensioneringar* nästan helt handlar om att människor tvingas sluta i förtid, och i väldigt liten utsträckning handlar om rätten att få arbeta kvar efter en fastslagen pensionsålder (oftast 65 år), blir det enda praktiska resultatet av en uppluckring av den fasta pensionsåldern att man lyckas dölja arbetslösheten. Man gör helt enkelt en dygd av nödvändigheten, och ett lågt arbetskraftsdeltagande efter 50 års åldern ges sken av att vara ett uttryck för medborgerlig och personlig frihet.

Lagstiftning förefaller vanligare i länder som betonar det juridiska systemet parallellt med det politiska. Lagstiftning kan låta som en avgörande faktor för att komma till rätta med saker och ting. Men lagarna kan kringgå, och finns det sedan ingen politisk vilja som är stark nog att förändra verkligheten är inte mycket vunnet. En lag som förbjuder ålderism på arbetsmarknaden har inte haft någon generell effekt i länder som USA eller Frankrike. Siffrorna för förtidspensioneringar har tex varit högre än Sveriges. Man har helt enkelt lockat äldre löntagare att sluta med hjälp av förmånliga pensionsavtal. Att upprätthålla full sysselsättning är ett säkrare sätt att generellt motverka diskriminering, men även i tider av full sysselsättning kan en lagstiftning vara till hjälp i det enskilda fallet, tex vid *anställningar*.

12.1 EU

Diskriminering av äldre löntagare förekommer i olika former i samtliga EU länder, men i de flesta betraktas inte ålderism som en form av diskriminering. Diskriminering av äldre löntagare är inget nytt fenomen, men har kanske blivit vanligare med senare års ansträngda ekonomier, och den allmänt höga arbetslösheten.

I samband med det europeiska äldreåret 1993, genomförde Eurolink Age⁸ en studie i 11 EU-länder (samtliga medlemsländer 1993 utom Luxemburg) samt USA. Resultaten var entydiga; ett ökande antal löntagare över 50-55 år tvingas eller övertalas att sluta i förtid. Beslutet att de skall lämna arbetet bygger helt och hållet på att de uppnått en viss ålder, inte på individuell skicklighet eller hälsotillstånd. När de väl blivit av med arbetet är det praktiskt taget omöjligt att komma tillbaka. Diskrimineringen när det gäller nyanställningar börjar vid 40 års åldern i de flesta länderna. Förutom Frankrike var det inget land som hade något riktat stöd för att underlätta återinträdet på arbetsmarknaden för den äldre arbetslöse. Med hänvisning till åldern får de ibland inte tillgång till vidareutbildningsinsatser (Drury, 1993).

Hur man arbetar med dessa frågor i två av medlemsländerna beskrivs i det följande.

12.2 Nederländerna

I Nederländerna finns sedan 1994 någonting som kallas "Nederländska byrån mot åldersdiskriminering". Byrån som bildades med stöd av departementet för hälsa, omsorg och sport, är tänkt att fungera under en 4-års period. Ett av initiativen var att den 29 februari 1996 utropades till "den nationella dagen för klagomål rörande åldersdiskriminering" (Christ, 1996). Syftet med dagen var att (a) ge människor en möjlighet att framföra klagomål mot ålderism, (b) få kunskap om hur många som känner sig utsatta för ålderism, och inom vilka områden, samt (c) bidra till en ökad medvetenhet om problemet. Dagen organiserades i samarbete med fackföreningar och pensionärsorganisationer. En telefonsluss öppnades för att man skulle kunna ringa och klaga på att man diskriminerats pga sin ålder.

⁸EurolinkAge är en europeisk intresseorganisation (lobbyorganisation) för äldre frågor. Medlemmar är främst nationella, regionala och lokala organisationer. Medlemmar finns i samtliga EU-länder, och kontor finns i London, Bryssel och Strasbourg.

Uppmärksamheten blev stor och gensvaret så massivt att telesystemet bröt samman. Av samtalen rörde två tredjedelar ålderism vid anställningar, så huvuddelen av dessa klagomål kom från människor i fyrtioårsåldern. En undersökning som gjordes efter denna dag visade att 81 procent av befolkningen kände till problemet med ålderism. I en tidigare undersökning var siffran 57 procent. En annan siffra från undersökningen visar att 72 procent av befolkningen anser att ålderism är ett mycket allvarligt problem som berör många. En lagstiftning för att bekämpa ålderism förbereddes sedermera, och det blir olagligt att använda ålderskriterier vid nyanställningar (Christ, 1996).

12.3 Storbritannien

I Storbritannien finns ännu inga lagar mot ålderism i arbetslivet. Däremot föreligger ett aktivt intresse för dessa frågor hos ett organ som "Equal Opportunities Commission". En central roll spelar Age Concern som tex samordnar aktiviteter som genomförs av "Employers Forum on Age". Den sistnämnda organisationen, vars syfte är att befrämja "de affärsmässiga fördelarna med en personal i olika åldrar", har en stor och blandad samling av medlemsorganisationer: Bank of England, BBC, Marks & Spencer, Association of County Councils, McDonalds, The Open University etc., varav flera ger ut publikationer om ålderism i eget namn (Institute of Management, Sanders & Sidney plc, Institute of Personnel and Development, tex).

Det finns många frågor att arbeta med för organisationen, tex det förhållandet att 30-40 procent av platsannonserna i England innehåller ålderskrav. En studie i Sverige gav vid handen att här uppgår andelen platsannonser med ålderskrav till 13 procent (Johansson, 1995).

Age Concern driver även frågan på egen hand med hjälp av diverse publikationer och lobbyverksamhet. I samband med europeiska äldreåret 1993 bedrev man en nationell kampanj, bla med hjälp av affischer med budskapet: "Old Codger. How long before people call you names? Fight ageism now".

C HUR MAN BLIR BEMÖTT

Så här långt har bemötandet av äldre och diskriminering av äldre mest beskrivits utifrån ett strukturellt perspektiv eller åtminstone ett utifrånperspektiv. I det sista avsnittet kommer de äldre själva till tals genom några undersökningar de deltagit i, och där de givit sina egna synpunkter på hur de bemöts i olika sammanhang.

13 Svenska Eurobarometern

I den svenska Eurobarometern, som genomfördes 1993, finns tre variabler som är av speciellt intresse ur ett bemötandeperspektiv. Denna undersökning bygger till största delen på en sk Eurobarometer som genomfördes 1992 i de dåvarande 12 EU-länderna. Syftet med Eurobarometrar är att spegla den allmänna opinionen inom ett flertal områden. Eurobarometern "Elderly Europeans" är den första som tar upp äldre frågor. I Sverige genomfördes 1.022 intervjuer med ett representativt urval äldre 60 år och däröver.

Den första bemötandefrågan lyder: "Tycker Du att människor behandlar Dig med mer respekt eller med mindre respekt när Du blivit äldre?" Ställda inför den frågan svarar de allra flesta äldre svenskar att de tycker att det är som vanligt, dvs varken bättre eller sämre (78%). Det är ungefär lika stor andel som tycker att de bemöts med mer respekt (12%) som med mindre respekt (10%).

Av tabell 1 framgår således att äldre i Sverige, liksom även äldre i Danmark, upplever en jämförelsevis liten förändring i bemötande som en följd av åldrandet.

Helt oavsett vad det innebär att bli bemött "som vanligt", så förefaller åldrandet ur denna aspekt vara relativt odramatiskt i dessa båda länder. Det är faktiskt så att jämfört med alla andra länder i undersökningen så är det lägst andel i Sverige som anser att de bemöts med mindre respekt. Det är föralldel också lägst andel i Sverige som anser att de bemöts med mer respekt, men det hänger ju också ihop med att en så stor andel inte upplevt någon förändring.

Tabell 1. **Andel som anser sig bemötta med mer eller med mindre respekt som äldre (%)**

	mer respekt %	mindre respekt %
Belgien	19	33
Danmark	19	15
Frankrike	34	26
Grekland	43	30
Irland	44	21
Italien	33	26
Luxemburg	29	21
Nederländerna	20	28
Portugal	34	13
Spanien	33	28
Storbritannien	34	25
Tyskland	24	31
Sverige	12	10

Det finns några små tendenser till skillnader i uppfattning bland de äldre i Sverige, om man ser till några bakgrundsfaktorer en och en. Män anser i högre utsträckning än kvinnor att de behandlas med mer respekt (15% jämfört med 9%). Bland de yngre äldre är det en större andel som anser att de behandlas som vanligt (86%), medan denna andel är något lägre bland de äldsta (71%).

De intervjuade har även fått ta ställning till hur de anser att de som äldre bemöts av diverse myndigheter, institutioner, och företrädare för andra verksamheter (Tabell 2). Det är påtagligt få äldre svenskar och (i viss mån) danskar som anser att de bemöts nedsättande av "försäkringskassa", "lokala myndigheter eller andra offentliga verksamheter", "banker och finansiella institutioner", "posten", "affärer", "personalen i kollektivtrafiken", "advokater eller jurister" eller "familjen". Och siffrorna är genomgående lägre än de övriga ländernas.

Man bör dock notera att även låga procenttal representerar antalsmässigt många människor när populationen är så stor som i det här fallet. De fyra procenten som anser sig blivit illa bemötta av försäkringskassan tex, motsvarar ca 80.000 äldre, och de sex procent som anser sig illa bemötta av politiker motsvarar ca 120.000 äldre.

Även när det gäller uppfattningen om bemötandet från dessa myndigheter och institutioner finns det några få skillnader om man ser till

Tabell 2. **Andel som anser sig blivit bemötta som andra klassens medborgare (%)**

	i EU (12)	i Sverige
	%	%
... av försäkringskassan	18	4
... lokala myndigheter/ offentliga verksamheter	19	4
... av banker/ finansiella institutioner	10	2
... av läkare/ sjukvården i övrigt	13	7
... på posten	10	2
... i affärer	13	3
... av politiker	19	6
... av personalen i kollektivtrafiken	13	2
... av massmedia	16	7
... av advokater/jurister	6	1
... av familjen	8	2

bakgrundsfaktorer var och en för sig. Genomgående är det få som svarar "ja", dvs att de anser sig behandlade som andra klassens medborgare. Vad som skiljer åt är andelarna som svarat "nej" respektive "vet ej". När det gäller bemötandet på posten tex, svarar praktiskt taget alla i åldern 60-64 år att de inte behandlats som andra klassens medborgare. Bland dem som är 80 år och äldre är siffran "bara" 92 procent, vilket, förutom ett par procent ja-svar, beror på att 5 procent svarar att de inte vet. På motsvarande sätt förhåller det sig när det gäller politiker. En högre andel bland männen (76%) än bland kvinnorna (66%) svarar "nej" - de har inte behandlats som andra klassens medborgare, samtidigt som en högre andel bland kvinnorna inte vet. Vidare svarar en lägre andel bland dem med de lägsta inkomsterna "nej" (63%).

En tredje variabel i Eurobarometern som anknyter till bemötandet av äldre är ett attitydpåstående som deltagarna fått ta ställning till: "Unga människor är i allmänhet hjälpsamma gentemot äldre". Man har kunnat hålla med eller ha motsatt uppfattning "helt" eller "delvis".

Jämförelsevis har de äldre i Sverige en positiv uppfattning om ungas hjälpsamhet. I tabell 3 har andelarna som håller med "helt" eller "delvis" slagits samman i den vänstra kolumnen. Procentsiffran för Sverige är den femte högsta. Siffran för dem som *helt* håller med om att unga är

hjälpssamma är i Sverige 27 procent, den tredje högsta efter Irland och Danmark (34%).

Bland de svenska deltagarna är det en större andel bland dem 75 år och äldre som håller med om att unga är hjälpssamma (72%). Det är också en större andel bland dem med de lägsta inkomsterna som anser det (72%).

Tabell 3. **Andel som anser att unga i allmänhet är hjälpssamma gentemot äldre (%)**

	unga hjälpssamma %	unga ej hjälpssamma %
Belgien	53	45
Danmark	75	20
Frankrike	63	35
Grekland	55	41
Irland	82	16
Italien	42	55
Luxemburg	64	27
Nederländerna	50	44
Portugal	67	33
Spanien	58	40
Storbritannien	73	23
Tyskland	55	42
Sverige	65	29

I tabellen är svarsalternativen instämmer "helt" och "delvis" sammanslagna. Procenttalen adderar ej till 100 pga att "vet ej"-svar utelämnats i tabellen.

Resultatet av dessa och liknande frågor är givetvis avhängigt av de svarandes förväntningar. Varje svar kan ses som ett mått på överensstämmelsen mellan individens förväntningar (på i det här fallet hjälpssamhet) och upplevt förverkligande av dessa förväntningar. Italien tex, som är det enda landet där andelen som anser att unga ej är hjälpssamma överstiger andelen som anser att de är hjälpssamma, genomgår för närvarande en moderniseringsfas som tar sig många uttryck. Ett rimligt antagande kan vara att omflyttningar och ändrad familjestruktur under denna omställningstid ger upphov till en bristande överensstämmelse mellan förväntningar och verklighet.

Ålder och inkomst har således tagna en och en ett samband med bemötandevariabeln (ungas hjälpssamhet). En liknande beskrivning gjordes i anslutning till de två tidigare bemötandevariablerna. Men flera av dessa faktorer har även samband inbördes, tex finns det en tydlig koppling mellan kön och ålder. För att studera de *sammantagna* effekterna av ett

"paket" av sådana faktorer, har ett antal regressionsanalyser genomförts (se bilaga 2). Regressionerna har inte bara gjorts på det svenska materialet. Möjligheterna till jämförelser har tagits tillvara genom att analyserna även gjorts på data från Danmark, Storbritannien och Grekland. Dessa resultat beskrivs dock endast i bilaga 2.

I regressionerna betraktas var och en av bemötandevariablerna som beroendevariabel. Som oberoende variabler introducerades 16 faktorer. Presentationen av resultaten från regressionsanalyserna bygger på värdena på de sk. standardiserade regressionskoefficienterna. Dessa gör det möjligt att jämföra de oberoende variabelnas relativa betydelse. Man kan således uttala sig om en oberoende variabels samband med den beroende variabeln efter det att effekten av de övriga variablerna som ingår i regressionsmodellen kontrollerats. Man får också ett mått på den sammanlagda förklarade variansen, dvs hur stor procent av den beroende variabelns varians som tillsammans förklaras av de (oberoende) variabler som ingår i regressionsmodellen.

"Bemötta med mer eller mindre respekt"

Regressionen med "respektvariabeln" som beroendevariabel gav till resultat att endast *en* variabel har något förklaringsvärde i det svenska materialet - ålder. Dvs den ena av de två faktorer som visade sig ha betydelse redan i den första analysen ovan håller fortfarande ställningen även sedan dess inverkan kontrollerats för effekten av ytterligare 15 variabler. Ålderns inverkan består i att de allra äldsta i högre utsträckning än de yngre äldre anser att de blir bemötta med mer respekt som äldre. Vad man bör lägga märke till dock, är att även om ålder är en signifikant (betydelsefull) variabel är det bara 4 procent av den totala variansen i upplevelsen av respekt som förklarats av ålder i den sista analysen. Med andra ord är fortfarande 96 procent av variansen (varför vissa upplever mer respekt och andra upplever mindre respekt) oförklarad trots att det i analyserna laborerats med 16 olika mått.

"Bemötta som andra klassens medborgare"

För regressionen med variabeln hur man ansett sig bemött av försäkringskassan etc. (Tabell 2), har dels ett summerat mått använts, dels

har analysen gjorts för var och en av de 11 kategorierna. För det summerade måttet har de 11 kategorierna i tabell 2 slagits samman till ett dikotomt mått - andel som ansett sig illa bemött av åtminstone någon av de 11 kategorierna samt andel som inte ansett sig illa bemött av någon av de 11 kategorierna.

För det summerade måttet är det tre variabler som är signifikanta: kronisk sjukdom, ensamhet samt hushållsstorlek. De som i högre utsträckning anser att de behandlats illa, har i högre utsträckning en kronisk sjukdom, känner sig ensamma samt är i högre utsträckning samboende. Att uppleva sig utsatt har tydligtvis samband med upplevelsen av bemötandet, liksom att ha någon i hushållet att diskutera med. Men totalt är det bara 4 procent av den totala variansen som förklaras av variablerna tillsammans.

Tagna var och en för sig (försäkringskassan etc) är det endast i fyra fall som de oberoende variablerna förklarar 2 procent av variansen eller mer - "lokala myndigheter/offentliga verksamheter" 2 procent, "läkare/sjukvården i övrigt" 4 procent, "personalen i kollektivtrafiken" 3 procent samt "politiker" 2 procent. Dessa procenttal uppnås med hjälp av 3-4 variabler tillsammans - vilket innebär att siffrorna för förklarad varians är alltför låga för att dra några växlar på.

"Unga i allmänhet är hjälpsamma"

Regressionen med den tredje variabeln - om ungas hjälpsamhet - visade att ingen variabel förklarade någon substantiell del av variansen.

Sammanfattning av regressionerna

Sett rakt över kan det i en del fall finnas en svag tendens till att äldre som är "krassliga" eller befinner sig i en utsatt situation känner sig mindre väl bemötta. Det skulle kunna bero på att de oftare kommer i kontakt med flera av institutionerna och därför löper en större risk att någon gång bemötas dåligt. Det kan också bero på att de har en lägre toleranströskel för vad som är ett gott bemötande.

Överhuvudtaget är det låga förklaringsvärden i de analyser som presenterats. Det kan dels vara en följd av de sneda fördelningar som

analyserna bygger på. Eftersom majoriteten inte upplever något missnöje blir det en liten spridning i den beroende variabeln (bemötandeveriblerna).

Det förefaller väl också rätt sannolikt att uppfattningen om hur man bemöts bestäms av andra faktorer än den typ av demografiska variabler som fanns till hands för att användas i dessa analyser. Man bör nog leta efter mer subtila orsaker till varför man känner sig dåligt bemött. Ibland kan det handla om tillfälligheter - man råkar befinna sig på fel plats vid fel tidpunkt, och endera parten uppträder mindre lämpligt. Likaså kan diverse personlighetsfaktorer ha betydelse i sammanhanget.

14 ULF 1992/93

Rapport nr. 90 "*Politiska resurser och aktiviteter 1978-1994*" i serien Levnadsförhållanden innehåller ett antal frågor av bemötandetyyp. Serien bygger på data från de sk ULF-undersökningarna⁹. Den övre åldersgränsen har skiftat under årens lopp: tom 1979 var den 74 år, 1980-1987 var den 84 år, och 1988/89 fanns ingen övre åldersgräns. Sedan 1990 är åldersgränsen åter 84 år. Rapport nr. 90 bygger främst på data från 1992/93 och innehåller därmed två äldregrupper, 65-74 år samt 75-84 år.

Rapporten innehåller en sammanfattande fråga om man någon gång blivit felaktigt eller orättvist behandlad av någon myndighet, institution eller företag överhuvudtaget. Knappt hälften av samtliga svaranden uppger att så är fallet. Skillnaderna är stora mellan de olika åldersgrupperna. Andelen som anser sig orättvist behandlad är högst i åldersgruppen 25-34 år (63%). Sedan minskar andelen successivt för att vara 32 procent i åldersgruppen 65-74 år och 24 procent i åldersgruppen 75-84 år.

I rapporten diskuteras hur det kan vara möjligt att andelarna blir lägre ju äldre deltagarna är, när referensperioden är "någon gång". Rimligtvis borde

⁹På uppdrag av riksdagen genomför Statistiska centralbyrån sedan 1975 årliga undersökningar av svenska folkets levnadsförhållanden (ULF), med syfte att följa hur välfärden utvecklas och fördelas i befolkningen. Undersökningarna genomförs som intervjuer med ett slumpmässigt urval av befolkningen, numera i åldern 16-84 år. Drygt 12.000 personer intervjuas under en tvåårsperiod. Intervjuerna kompletteras också med data från olika register, tex dödsorsaksregistret.

man ha hunnit samla på sig fler tillfällen vid vilka man ansett sig orättvist behandlad ju äldre man är. Förklaringen som ges är att de svarande antagligen refererar till en kortare period, som "de senaste åren". Sannolikt är det så, och det kan nog vara en vettig begränsning som folk gör. Även om man skulle råka minnas det, kan knappast ett dåligt bemötande på en bilverkstad på 40-talet vara värt att notera i detta sammanhang.

De tio myndigheter, institutioner etc som förekommer i denna undersökning är inte helt och hållet desamma som i Eurobarometern, men det finns fyra jämförbara kategorier: "försäkringskassan", "annan myndighet", "sjukhus eller läkare" och "varuhus eller butik". Både beteckningarna och åldersindelningen skiljer sig något åt mellan undersökningarna, men överensstämmelsen i svarsandelen missnöjda äldre är mycket hög (Eurobarometerns siffror först): försäkringskassan (4%, 5%), annan myndighet (4%, 4%), sjukhus eller läkare (7%, 9%), samt varuhus eller butik (3%, 2%).

15 SOU 1996:133

I Utredningen om bemötande av kvinnor och män inom hälso- och sjukvården, vilken avrapporterades i SOU 1996:133, ingår en enkätundersökning som tar upp diverse bemötandefrågor.

I enkäten använde man sig av en övre åldersgräns på 74 år (!), trots att speciellt kvinnor över 75 år enligt utredningens egna siffror står för en stor del av kontakten med sjukvården. Avgränsningen uppåt i ålder gör att enkäten blir av begränsat intresse när det gäller frågan om bemötande av äldre, men åldersgruppen 65-74 år kan i alla fall jämföras med yngre åldersgrupper.

Bland ett batteri av bemötandevariabler som relaterar till det senaste besöket man gjort på en mottagning inom sjukvården, finns ett påstående som har en mer generell prägel "Jag fick uppleva att jag bemöttes med respekt och blev tagen på allvar". Andelen som anser att det stämmer precis eller ganska bra med den egna erfarenheten är rätt lika i de fyra åldersgrupperna (18-34 år, 35-49 år, 50-64 år samt 65-74 år) - 77 procent bland de äldsta, 79 procent bland de yngsta och 84 procent i de två

mellangrupperna. Andelen som anser att det inte alls stämmer eller bara stämmer någorlunda är högst i den yngsta gruppen (17%), och lägst i de två äldsta grupperna (7%).

En genomgående trend är att andelen som inte besvarar frågan ökar med ökande ålder - från 2 procent bland de yngsta till 12 procent bland de äldsta. Undersökningen genomfördes i form av en enkät som skickades hem till deltagarna. Möjligen kan de äldsta i högre utsträckning vilja undvika att ta ställning i denna fråga, speciellt om upplevelsen varit negativ. Men minst lika troligt är att man hoppat över frågebatteriet som innehåller 24 påståenden - där man skall ta ställning både till hur man faktiskt blev bemött liksom hur betydelsefullt det som nämns i varje påstående är - helt enkelt för att det är för mastigt.

16 Norska data

Daatland (1994) har analyserat två frågor som ställts i en riksrepresentativ norsk undersökning från 1993. Man frågade personer i åldern 16-79 år: (1) Mener du äldre har grunn til å være misfornøyd med måten samfunnet behandler dem på?, och (2) Tror du eldre trives dårligere, lika bra eller bedre enn andre grupper i samfunnet? På den första frågan är det totalt 42 procent som menar att de äldre har anledning till att vara missnöjda med bemötandet. Uppdelat på åldersgrupper visar det sig att det främst är de yngre (16-24 år och 25-44 år) som anser att de äldre har anledning att vara missnöjda. Det är endast i den äldsta gruppen (67-79 år) som det är en större andel som anser att de äldre har anledning att vara nöjda (34%) än att vara missnöjda (27%) (Daatland, 1994).

Samma svarsmönster går igen i frågan om äldres trivsel. Medan totalt 28 procent menar att äldre trivs sämre än andra grupper, menar 36 procent bland de yngre och 18 procent bland de äldre att det är så. Omvänt så menar 17 procent bland de äldre att de trivs bättre än andra, medan bara 2 procent bland de yngre tror att äldre trivs bättre än andra grupper (Daatland, 1994).

Å ena sidan kan sådana resultat, liksom resultaten från de svenska undersökningarna, bero på att äldre tenderar att underrapportera missnöje.

Å andra sidan kan svaren vara uttryck för ålderism. I enlighet med det som tidigare nämnts om stereotyper skulle svaren kunna bero på att yngre tror att äldre har det värre än vad som i själva verket är fallet.

17 Slutord

Historiker har lite olika åsikter om vilken inverkan olika samhällstyper haft på bemötandet av de äldre. Vad man är överens om, är att det aldrig funnits någon gyllene epok då äldre bemötts med värdighet oberoende av kön, ställning i samhället eller hälsotillstånd. Den ambivalens som kännetecknar inställningen till hög ålder har funnits med igenom årtusendena. Hög ålder representerar *både* visdom och skröplighet, respekt och förakt, prestige och lidande. Äldre har respekterats, förskjutits, ärats eller dödats allt efter omständigheterna.

Antropologer har visserligen funnit att bland Mbuti pygméerna i Zaire, som lever på jägar- och samlarstadiet, finns ett avspänt förhållande både till åldrandet och mellan generationerna (Sokolovsky, 1994). Men bland samhällena med vilka jämförelser är meningsfulla från vår horisont sett, intar de nordiska välfärdssamhällena en unik ställning när det gäller värdigt bemötande av de äldre i kombination med harmoniska relationer mellan generationerna.

När man i undersökningar kan visa att äldre i stort sett är rätt nöjda med hur de bemöts, anförs ofta att det beror på att de underrapporterar missnöje. Det kan ligga en viss sanning i det. Men när jämförelser görs både långt bakåt i tiden och med andra länder med andra samhällssystem (tex. i Eurobarometern) framträder systematiska skillnader till Sveriges (och övriga Nordens) fördel.

De skillnader i bemötande som iakttagits mellan de nordiska länderna och andra länder i Europa - vad kan de bero på? Kan de bero på att välfärdssamhället är ett samhälle med trygga medborgare, där andra grupper av människor inte ses som konkurrenter, eller kan det vara så att de fördomsfulla attityderna minskat tack vare att äldres makt och inflytande har beskurits? Som den kanske gjorts i högre grad här än på många andra

håll. Den som är maktlös är ofarlig - han eller hon kan möjligen få medlidande istället. Det som Kalish (1979) kallade en ny ålderism.

Data är några år gamla. De gäller situationen i det klassiska välfärdssamhället. Vad händer när människor känner sig mer klämda och rädda, om tryggheten försvinner och osäkerheten ökar? Orkar man då vara generös, empatisk etc.? Rädsla föder inte altruism. Kommer välfärdssamhället att bestå i sina huvuddrag? Om inte, vilka nya värderingar kan bli dominerande, och hur påverkar de i sin tur inställningen till svaga och utsatta, eller överhuvudtaget till människor som ej är aktiva i produktionen?

Att förhållandena i Sverige på många sätt är jämförelsevis goda, betyder inte att allt är väl. Den mångomtalade ungdomsfixeringen tar sig många uttryck. Ungdomsdyrkan är i och för sig inget nytt. Det förekom ymnigt tex. under renässansen. Att ungdom uppskattas betyder inte nödvändigtvis att motsatsen gäller, dvs att ålderdom föraktas. Men det utbildas ändå en gradering av vad som är värdefullt.

Ungdomlighet börjar framhållas som en dygd redan i medelåldern för att accentueras i den yngre ålderdomen. I den äldre ålderdomen är det associationerna till barndomen som framhävs. Barndomen i sig har en positiv laddning, liksom ungdomsåren, men det är betecknande att ålderdomen så starkt bedöms i relation till de tidigare perioderna - tex kroppens form och funktion i förhållande till den ungdomliga. Ändå finns det företeelser som skulle kunna bilda grund för genuint positiva bilder av äldre, som tex att de äldre kvinnorna utgör det kulturbärande skiktet i Sverige. Utan de äldre kvinnornas stöd och intresse skulle många teatrar och konsthallar etc. få slå igen, verksamheter som bygger på insamlingar för välgörande ändamål skulle få svårigheter etc.

Bland folk i gemen förefaller inte yngre att ha någon speciellt negativ inställning till äldre. I tex den norska undersökningen som refererats tidigare ansåg de yngre att äldre har anledning att vara missnöjda med hur de bemöts. Likaså visar tex. andra undersökningar att stödet för äldreomsorgen är mycket stort bland yngre (Svallfors, 1992).

En hotbild kan däremot identifieras, och den har sitt ursprung på annat håll. Hotbilden kan sammanfattas med termen ekonomism - att ha en snäv kameral syn på verksamheter som ett överordnat värde. Med värderingar grundade i en ekonomism har ekonomer och beslutsfattare på högre nivåer framställt äldre som dels ett hot mot samhället i stort och dels låtit en fixering vid "kostnader" styra beslut som rör äldre.

På samhällsnivån finns exemplen på hur man bäddat för en motvilja mot äldre med tal om en äldrevåg, ålderschock etc. Bilden av hur antalet äldre kommer att svämma över alla breddar till förfång för övriga medborgare har säkert etsat sig fast hos många, men utan att ha gett upphov till några påtagliga generationsmotsättningar. Men däremot är en grund lagd.

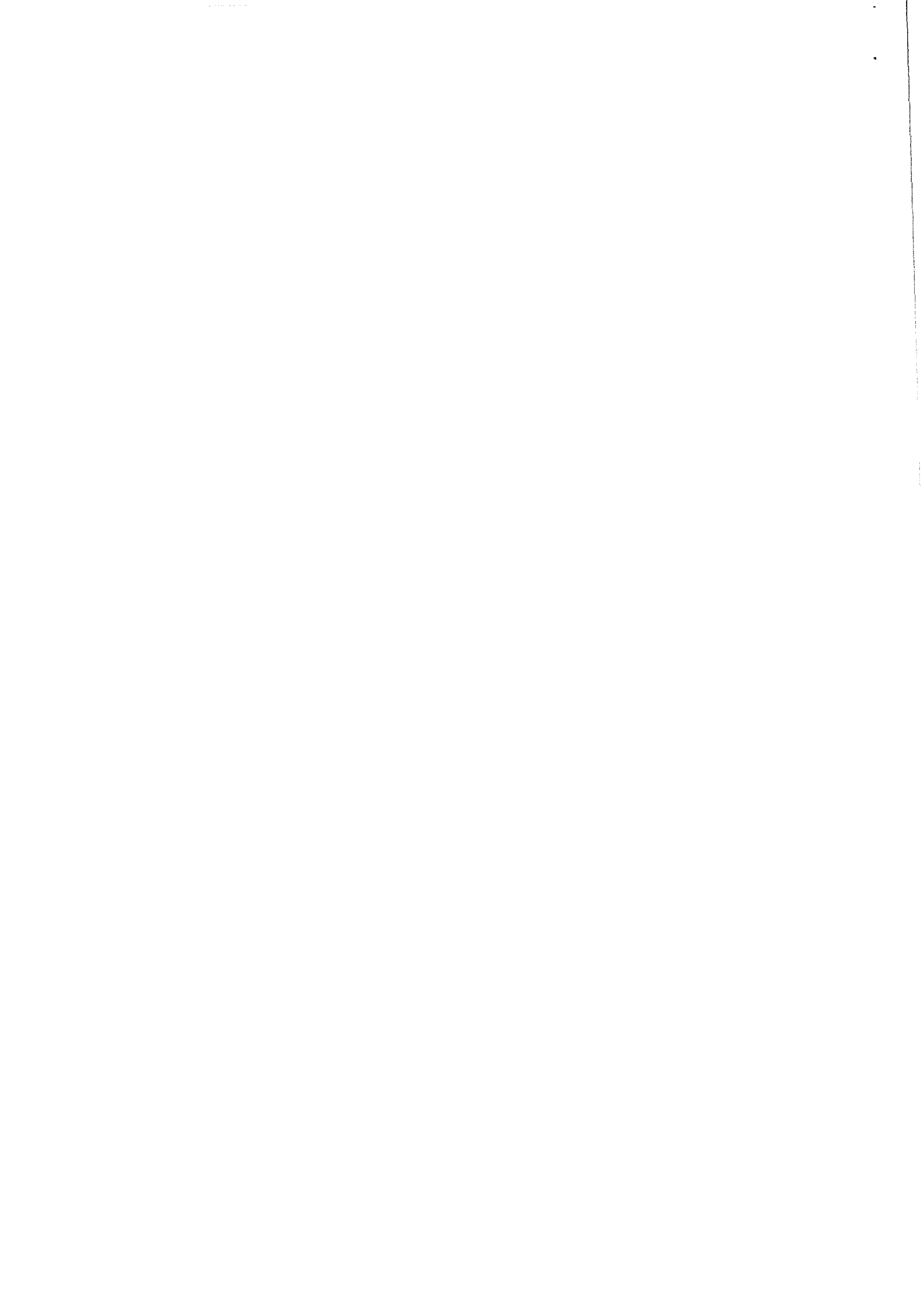
Inom varje enskild samhällssektor finns det anledning att vara vaksam inför yttringar av ålderism.

Inom sjukvården måste ständig uppmärksamhet riktas mot prioriteringar som främst är baserade på kronologisk ålder, och inom äldreomsorgen bör bemötandet ha högsta prioritet.

I arbetslivet finns många exempel på hur det anses mindre värt att satsa på äldre. Därtill kommer i tider av arbetslöshet att skulden för att människor går arbetslösa lyfts över på den äldre arbetskraften. Det finns ett tryck på de äldre att för de yngres skull ställa sina platser till förfogande.

I Sverige finns en lag mot könsdiskriminering och mot etnisk diskriminering i arbetslivet, och handikapputredningen har föreslagit en lag om förbud mot diskriminering av funktionshindrade i arbetslivet. Däremot finns det ingen lagstiftning mot ålderism i arbetslivet. Behövs en sådan lag i Sverige? Skulle den bli verkningsfull?

Även om ålderismen kommer att kunna bekämpas framgångsrikt där den förekommer i dagens samhälle, finns det ändå *ett* område där den kommer att bestå: försäkringsbranschen. När vi tar en livförsäkring kommer vårt värde alltid att bedömas efter hur gamla vi är.

Referenser

Listan innehåller även relevanta referenser som *inte* används i texten.

Achenbaum, W. A. (1985). Societal Perceptions of Aging and the Aged. Kapitel 5 i R. H. Binstock & E. Shanas eds. *Handbook of Aging and the Social Sciences*. Van Nostrand Reinhold Company Inc., New York.

Alford, D. M. (1995). In Praise of Older Age. *Journal of Gerontological Nursing*, 21(8), 5.

Alldredge, G. (1985). A Case of Ageism among the Aged. *Clinical Gerontologist*, 4(1), 42-43.

Allen, J. A., & Burwell, N.Y. (1980). Ageism and Racism: Two Issues in Social Work Education and Practice. *Journal of Education for Social Work*, 16 (2), 71-77.

Anderson, K. (1980). Ageism: The Effect of Gerontological Education, Self-Attribution, Information and Intergenerational Contact on Attitudes of Adolescents toward the Elderly. *Dissertation Abstracts International*, 41(6 B), 2304-2305.

Andersson, L. (1993). *Äldre i Sverige och Europa*. Ädelutvärderingen 93:4, Socialstyrelsen, Stockholm.

Ansello, E. F. (1977). Age and Ageism in Children's First Literature. *Educational Gerontology*, 2, 255-274.

Arlucke, A. & Levin, J. (1984). Another Stereotype: Old Age as Second Childhood. " *Aging*, 7-11.

Bacon, F. Sir. (1984). *Essäer*. Daidalos, Malmö.

Baker, P. M. (1983). Ageism, Sex, and Age: A Factorial Survey Approach. *Canadian Journal on Aging*, 2(4), 177-184.

Barbato, C. A. & Feezel, J. D. (1987). The Language of Aging in Different Age Groups. *The Gerontologist*, 27, 527-531.

Binstock, R.H. (1983). The Aged as Scapegoat. *The Gerontologist*, 23(2), 136-143.

Binstock, R. H. (1992). Public Opinion versus Public Rhetoric [Comment]. *The Gerontologist*, 32(4), 563.

Blom, C. (1987). *Bilden av de Äldre*. Arbetsrapport nr. 26. Projektet Äldre i samhället - förr, nu och i framtiden. Uppsala universitet, Uppsala.

Bodily, C. L. (1991). "I Have No Opinions. I'm 73 Years Old" Rethinking Ageism. *Journal of Aging Studies*, 5(3), 245-264.

Boone, D. R. (1985). Ageism: A Negative View of the Aged. " *ASHA*, 27, 51-53.

Braithwaite, V., Lynd-Stevenson, R., & Pigram, D. (1993). An Empirical Study of Ageism: From Polemics to Scientific Utility. *Australian Psychologist*, 28(1), 9-15.

Bromley, D. B. (1974). *The Psychology of Human Aging*. Penguin, Harmondsworth.

Bromberg, S., & Cassel, C. K. (1983). Suicide in the Elderly: The Limits of Paternalism. *Journal of the American Geriatrics Society*, 31(11), 698-703.

Broomé, P. & Jonsson, P. (1994). *Äldreomsorgen i Sverige*. SNS Förlag, Stockholm.

Browne, C. V. (1995). Empowerment in Social Work Practise with Older Women. *Social Work*, 40(3), 358-364.

Brubaker, T. H. & Powers, E. A. (1976). The Stereotype of "Old". A Review and Alternative Approach. *Journal of Gerontology*, 31(4), 441-447.

- Bunzel, J. H. (1971). Concept, Meaning and Treatment of Gerontophobia. *Zeitschrift für Altersforschung*, 25(1), 15-19.
- Bunzel, J. H. (1972). Gerontophobia Pervades U.S. Life, Sociologist Says. (Viewpoint). *Geriatrics*, 27(3), 41 passim.
- Bunzel, J. H. (1973). Recognition, Relevance and Deactivation of Gerontophobia: Theoretical Essay. *Journal of the American Geriatrics Society*, 21(2), 77-80.
- Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another Form of Bigotry. *The Gerontologist*, 9, 243-246.
- Butler, R. N. (1980). Ageism: A Foreword. *Journal of Social Issues*, 36(2), 8-11.
- Butler, R. N. & Lewis, M. I. (1982). *Aging and Mental Health* (3rd ed.). C. V. Mosby, St. Louis, MO.
- Bytheway, B. (1995). *Ageism*. Open University Press, Buckingham.
- Caplan, A. L. (1990). Ethical Issues and the Care of the Elderly. Kapitel 42 i R. L. Kane, J. Grimley Evans & D. Macfadyen eds. *Improving the Health of Older People: A World View*. Oxford University Press, Oxford.
- Carlevaro, T., & Nuessel, F. (1995). The Semiotics of Ageism. *Language Problems and Language Planning*, 19(1), 90-91.
- Cheren, C. E. (1992). *The Journey of Life: A Cultural History of Aging in America*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Christ, L. (1996). National Age Discrimination Complaints Day. *EuroLinkAge Bulletin*, August.
- Cicero, M. T. (1968). *De Senectute*. Svensk översättning av Tore Janson. Natur och Kultur, Stockholm.
- Comfort, A. (1976). Age Prejudice in America. *Social Policy*, 7(3), 3-8.

- Comfort, A. (1977). *A Good Age*. Mitchell Beazley, London.
- Cook, F.L. (1992). Ageism: Rhetoric and Reality. *The Gerontologist*, 32, 292-293.
- Coupland, N., & Coupland, J. (1993). Discourses of Ageism and Anti-Ageism. *Journal of Aging Studies*, 7(3), 279-301.
- Covey, H. C. (1988). Historical Terminology Used to Represent Older People. *The Gerontologist*, 28(3), 291-297.
- Daatland, S. O. (1994). Folkemeningen om Familien, de Eldre og Samfunnet. *Aldring & Eldre*, 1, 6-12.
- Datan, N. (1981). The Lost Cause: The Aging Woman in American Feminism. In B. Justice and R. Pore eds. *Towards the Second Decade: The Impact of the Women's Movement on American Institutions*. Greenwood, Westport, CT.
- Datan, N. (1989). Aging Women: The Silent Majority. " *Women's Studies Quarterly*, 17, 12-19.
- Davies, L. J. (1977). Attitudes toward Old Age and Aging as Shown by Humor. " *The Gerontologist*, 17, 220-226.
- Davis, R. H. (1984). TV's Boycott of Old Age. *Aging*, 12-17.
- de Luce, J. (1994). Ancient Images of Aging. Did Ageism Exist in Greco-Roman Antiquity? Kapitel 8 i D. Shenk & W. A. Achenbaum eds. *Changing Perceptions of Aging and the Aged*. Springer Publishing Company, New York.
- Donow, H. S. (1992). To Everything There is a Reason: Some Shakespearean Models of Normal and Anomalous Aging. *The Gerontologist*, 32(6), 37.

- Donow, H. S. (1994). The Two Faces of Age and the Resolution of Generational Conflict. *The Gerontologist*, 34(1), 73-78.
- Drury, E. (1993). *Age Discrimination Against Older Workers in the European Community*. Eurolink Age, London.
- Erikson, E. H. (1984). Reflections on the Last Stage - and the First. *Psychoanalytic Study of the Child*, 39 (1), 55-65.
- Estes, C. L. (1979). *The Aging Enterprise*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Fentiman, I. S., et al. (1990). Cancer in the Elderly: Why So Badly Treated? *The Lancet*, 28,(335), 1020-1022.
- Finnerty-Fried, P. (1982). Instruments for the Assessment of Attitudes toward Older Persons. *Measurement and Evaluation in Guidance*, 15(3), 201-209.
- Fischer, D. H. (1978). *Growing Old in America*, Oxford University Press, New York.
- Fraboni, M., Saltstone, R., & Hughes, S. (1990). The Fraboni Scale of Ageism (FSA): An Attempt at a More Precise Measure of Ageism. *Canadian Journal on Aging*, 9(1), 56-66.
- Fuller, D. (1995). Challenging Ageism through our Speech. *Nursing Times*, 91(21), 29-31.
- Fung, L. W. (1994). Implementing the Patient Self-Determination Act (PSDA): How to Effectively Engage Chinese-American Elderly Persons in the Decision of Advance Directives. *Journal of Gerontological Social Work*, 22(1-2), 161-174.
- Ganzini, L., Lee, M. A., Heintz, R. T., & Bloom, J. D. (1993). Is the Patient Self-Determination Act Appropriate for Elderly Persons Hospitalized for Depression? *The Journal of Clinical Ethics*, 4(1), 46-50.

- Gatz, M., & Pearson, C. G. (1988). Ageism Revised and the Provision of Psychosocial Services. *American Psychologist*, 43(3), 184-188.
- Gaunt, D. (1979). Attityder till de Äldre i Historiskt Perspektiv. I C. Ström & Y. Zotterman red. *Attityder och Åldrande - Har vi en Föråldrad Syn på Åldrandet?* LiberFörlag/Allmänna Förlaget, Stockholm.
- Gekoski, W. L., & Knox, V. J. (1990). Ageism or Healthism? Perceptions Based on Age and Health Status. *Journal of Aging and Health*, 2(1), 15-27.
- Giles, H., Coupland, N., Coupland, J., Williams, A., & Nussbaum, J. (1992). Intergenerational Talk and Communication with Older People. *International Journal of Aging and Human Development*, 34(4), 271-297.
- Ginn, J. & Arber, S. (1993). Ageing and Cultural Stereotypes of Older Women. Kapitel 13 i J. Johnson & R. Slater eds. *Ageing and Later Life*. SAGE Publications, London.
- Golden, H. M. (1976). Black Ageism. *Social Policy*, 7(3), 40-42.
- Goodstein, R. K. (1985). Common Clinical Problems in the Elderly: Camouflaged by Ageism and Atypical Presentation. *Psychiatric Annals*, 15 (5), 299-312.
- Greene, M. G., Adelman, R., Charon, R., & Hoffman, S. (1986). Ageism in the Medical Encounter: An Exploratory Study of the Doctor-Elderly Patient Relationship. *Language and Communication*, 6(1-2), 113-124.
- Greene, R. R. (1981). Ageism and Death Anxiety as Related to Geriatric Social Work as a Career Choice. *Dissertation Abstracts International*, 42(2 A), 858.
- Greene, R. R. (1983). Ageism, Death Anxiety and the Caseworker. *Journal of Social Service Research*, 7(1), 55-69.
- Gruman, G.J. (1978). Cultural Origins of Present-day "Ageism": The Modernization of the Life Cycle. In S. F. Spicker, K. M. Woodward, & D.

D. Van Tassel (Eds.), *Aging and the Elderly: Humanistic Perspectives in Gerontology* (pp. 359-387).

Gwala, J. N., Zungu, B. M., & Ntombela, B. B. (1995). The Attitude of Nurses towards the Care of Elderly People. *Curationis*, 18(1), 51.

Haigh, C. (1994). Gerontological Gender Gap. *Elder Care*, 6(1), 27-28.

Haight, B. K., Christ, M. A., & Dias, J. K. (1994). Does Nursing Education Promote Ageism? *Journal of Advanced Nursing*, 20(2), 382-390.

Hassell, B. L. (1991). The Effect of Ageism and Age Discrimination on Older Workers: A Field Study. *Dissertation Abstracts International*, 52(5 A), 1813.

Heath, H. (1993). Ageism: Spell Out the Facts. *Elder Care*, 5(3), 34.

Hedin, C. (1996). De Gamle och Gudarna. Synen på Äldre och Åldrande i de Stora Världsreligionerna. *Socialmedicinsk tidskrift*, 73(7-8), 357-371.

Hendricks, J. & Hendricks C. D. (1981). *Aging in Mass Society. Myths and Realities*. Second edition, Winthrop Publishers, Inc., Cambridge, MA.

Henwood, M. (1993). Age Discrimination in Health Care. Kapitel 20 i J. Johnson & R. Slater eds. *Ageing and Later Life*. SAGE Publications, London.

Hess, B. B. (1974). Stereotypes of the Aged. *Journal of Communication*, 24, 76-85.

Hesse, K. A., Champion, E. W. & Karamouz, N. (1984). Additudinal Stumbling Blocks to Geriatric Rehabilitation. *Journal of Education for Social Work*, 16 (2), 63-70.

Hillerbrand, E. T., & Shaw, D. (1989). Age Bias in a General Hospital: Is there Ageism in Psychiatric Consultation? *Clinical Gerontologist*, 9(2), 3-13.

- Hummert, M. L., Garstka, T. A., Shaner, J. L., & Strahm, S. (1995). Judgments about Stereotypes of the Elderly: Attitudes, Age Associations, and Typicality Ratings of Young, Middle-Aged, and Elderly Adults. *Research on Aging, 17*(2), 168-189.
- Hutchinson, S. L., & Lilienthal, R. A. (1980). Advisement to Take Risk: A Study of Attitudes toward the Old. *International Journal of Behavioral Development, 3*(1), 19-26.
- Illhardt, E. J. (1993). "Ageism": Vorurteile gegen das Alter. *Zeitschrift für Gerontologie, 26*(5), 335-338.
- Income Data Services Ltd. (1996). *Older Workers*. IDS Study 595, London.
- Itzin, C. (1995). Ageism. *Aging and Society, 15*(3), 427-428.
- Jensen, G. D., & Oakley, F. D. (1982). Ageism across Cultures and in Perspective of Sociobiologic and Psychodynamic Theories. *International Journal of Aging and Human Development, 15*(1), 17-26.
- Johansson, I. (1995). *Platsannonser och Magiska Åldrar. Ålderns Betydelse vid Rekrytering av Medelålders Tjänstemän*. Rapport från Pedagogiska Institutionen, Stockholms Universitet, Stockholm.
- Johnson, J. & Bytheway, B. (1993). Ageism: Concept and Definition. Kapitel 34 i J. Johnson & R. Slater eds. *Ageing and Later Life*. SAGE Publications, London.
- Kahana, E. (1977). Perspectives of Aged on Victimization, Ageism, and their Problems in Urban Society. *The Gerontologist, 17*(2), 121-129.
- Kalish, R. (1979). The New Ageism and the Failure Models: A Polemic. *The Gerontologist, 19*(4), 398-402.
- Kapp, M. B. (1994). "Ageism" and Right to Die Litigation. *Medicine and Law, 13*(1-2), 69-77.

Kasschau, P.L. (1977). Age and Race Discrimination Reported by Middle-aged and Older Persons. *Social Forces*, 55, 728-742.

Kearl, M. C. (1981). An Inquiry into the Positive Personal and Social Effects of Old Age Stereotypes among the Elderly. *International Journal of Aging and Human Development*, 14(4), 277-290.

Kearl, M. C., Moore, K., & Osberg, J. S. (1982). Political Implications of the "New Ageism". *International Journal of Aging and Human Development*, 15(3), 167-183.

Keith, P. M. (1977). An Exploratory Study of Sources of Stereotypes of Old Age Among Administrators. *Journal of Gerontology*, 32, 463-469.

Kierkegaard, S. (1954). *Skrifter i Urval I*. Wahlström & Widstrand, Helsingfors.

Kimmel, D. C. (1988). Ageism, Psychology, and Public Policy. *American Psychologist*, 43(3), 175-178.

Kirk, H., & Engström, A. L. (1993). Gerontologisk - Alderdom - Fordom. *Sygeplejersken*, 93(51), 18-21.

Kjellman, G. (1981). *De Gamlas Bostad - Fattig-åldringskulturen. En Etnologisk Studie av Åldringsvård och Institutionsväsende i Agrarsamhället*. Arbetsrapport nr. 5. Projektet Äldre i samhället - förr, nu och i framtiden. Uppsala universitet, Uppsala.

Knight, J. A. (1994). Ethics of Care in Caring for the Elderly. *Southern Medical Journal*, 87(9), 909-917.

Kogan, N. (1979). Beliefs, Attitudes, and Stereotypes About Old People: A New Look at Some Old Issues. *Research on Aging*, 1, 11-36.

Laws, G. (1995). Understanding Ageism: Lessons from Feminism and Postmodernism. *The Gerontologist*, 35(1), 112-118.

- Leonard, J. (1993). Cutting to the Root of Ageism: The Effect of Mental Stimulation on the Elderly. *Dissertation Abstracts International*, 54(3 A), 1057.
- Levenson, A. J. (1981). Ageism: A Major Deterrent to the Introduction of Curricula in Aging. *Gerontology and Geriatric Education*, 1, 161-162.
- Lewis, H. (1984). Self-Determination: The Aged Client's Autonomy in Service Encounters. *Journal of Gerontological Social Work*, 7(3), 51-63.
- Lillard, J. (1982). A Double Edged Sword: Ageism and Sexism. *Journal of Gerontological Nursing*, 11, 630-634.
- Lippman, W. (1922). *Public Opinion*. Harcourt Brace, New York.
- Lookinland, S., & Anson, K. (1995). Perpetuation of Ageist Attitudes among Present and Future Health Care Personnel: Implications for Elder Care. *Journal of Advanced Nursing*, 21(1), 47-56.
- Masi, R., & Disman, M. (1994). Health Care and Seniors. Ethnic, Racial, and Cultural Dimensions. *Canadian Family Physician*, 40, 498-504.
- Mijares, J. C. (1995). Ageing and Economical Welfare. *Industrial and Labor Relations Review*, 48(3), 589-590.
- Minkler, M. & Stone, R. (1985). The Feminization of Poverty and Older Women. *The Gerontologist*, 25, 351-357.
- Minois, G. (1989). *History of Old Age. From Antiquity to the Renaissance*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Moxley, D. P., & Freddolino, P. P. (1990). A Model of Advocacy for Promoting Client Self-Determination in Psychosocial Rehabilitation. *Psychosocial Rehabilitation Journal*, 14(2), 69-82.
- Natale, S. M. (1986). Loneliness and the Aging Client: Psychotherapeutic Considerations. *Psychotherapy Patient*, 2(3), 77-93.

Nilstun, T., & Ohlsson, R. (1994). De Svagaste Drabbas. Radikalare Grepp Krävs. Ålderskriterier Måste Diskuteras. *Läkartidningen*, 91(13), 1331-1333.

Nuessel, F.H. (1982). The Language of Ageism. *The Gerontologist*, 22(3), 273-276.

Nuessel, F.H. (1984). Ageist Language. *Maledicta*, 8, 17-28.

O'Connor, B. P., & Vallerand, R. J. (1994). The Relative Effects of Actual and Experienced Autonomy on Motivation in Nursing Home Residents. *Canadian Journal on Aging*, 13(4), 528-538.

Odén, B. (1988). Vem hade Makt och Inflytande i ett Äldre Samhälle - De Gamla eller de Unga? *Gerontologia* 1, 3-17.

Odén, B. (1996). Rätten till en God Ålderdom: Ett Rättshistoriskt Perspektiv. *Aldring & Eldre*, 13 (4), 20-29.

Ortmeyer, L. E. (1981). Ageism and Sexism: Elementary Public School Teachers' Attitudes toward a 70-85 Year-Old Female, Male, and Person, and How Attitudes Relate to Knowledge. *Dissertation Abstracts International*, 42(6 A), 2579.

Palmore, E. B. (1972). Gerontophobia versus Ageism. *The Gerontologist*, 12(3 Part 1), 213.

Palmore, E. B. (1990). *Ageism. Negative and Positive*. Springer, New York.

Palmore, E. B. (1992). Positive Ageism? [Comment]. *The Gerontologist*, 32(5), 582.

Payne, B. & Whittington, F. (1976). Older Women: An Examination of Popular Stereotypes and Research Evidence. *Social Problems*, 23, 488-504.

Peacock, E. W., & Talley, W. M. (1984). Intergenerational Contact: A Way to Counteract Ageism. *Educational Gerontology*, 10(1-2), 13-24.

- Penhale, B. (1993). The Abuse of Elderly People: Considerations for Practise. *British Journal of Social Work*, 23(2), 95-112.
- Perdue, C. W., & Gurtman, M. B. (1990). Evidence for the Automaticity of Ageism. *Journal of Experimental Social Psychology*, 26(3), 199-216.
- Perry, P. W. (1974). The Night of Ageism. *MH*, 58(3), 13-20.
- Phillipson, C. (1982). *Capitalism and the Construction of Old Age*. Macmillan Press, London.
- Pohl, J. M., & Boyd, C. J. (1993). Ageism within Feminism. *IMAGE: Journal of Nursing Scholarship*, 25(3), 199-203.
- Pritchard, J. B. ed. (1955). *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Princeton.
- Quinn, C. A. (1993). Nurses' Perceptions about Physical Restraints. *Western Journal of Nursing Research*, 15(2), 148-162.
- Ray, D. C., Raciti, M. A., & Ford, C. V. (1985). Ageism in Psychiatrists: Associations with Gender, Certification, and Theoretical Orientation. *The Gerontologist*, 25(5), 496-500.
- Rein, J. E. (1992). Preserving Dignity and Self-Determination of the Elderly in the Face of Competing Interests and Grim Alternatives: A Proposal for Statutory Refocus and Reform. *The George Washington Law Review*, 60(6), 1818-1887.
- Richman, J. (1977). The Foolishness and Wisdom of Age: Attitudes toward the Elderly as Reflected in Jokes. *The Gerontologist*, 17, 210-219.
- Rivlin, M. M. (1994). In Defence of Ageism. [Comment]. *Journal of Medical Ethics*, 20(4), 270-271.
- Rivlin, M. M. (1995). Protecting Elderly People: Flaws in Ageist Arguments. *BMJ*, 310(6988), 1179-1182.

Rodeheaver, D. (1987). When Old Age Became a Social Problem, Women Were Left Behind. *The Gerontologist*, 27, 741-746.

Rodin, J. & Langer, E. (1980). Aging Labels: The Decline of Control and the Fall of Self-esteem. *Journal of Social Issues*, 36(2), 12-29.

Rohan, E. A., Berkman, B., Walker, S., & Holmes, W. (1994). The Geriatric Oncology Patient: Ageism in Social Work Practise. *Journal of Gerontological Social Work*, 23(1-2), 201-221.

Rorbye, B. (1993). Mundtlig Dynamit? Om Vittigheder, Fordomme og Alderdom. *Nord Nytt*, 49, 109-115.

Roscoe, B. (1985). Social Issues as Social Problems: Adolescents' Perceptions. *Adolescence*, 20(78), 377-383.

Rosen, B. & Jerdee, T. H. (1976). The Influence of Age Stereotypes on Managerial Decisions. *Journal of Applied Psychology*, 61, 428-432.

Rosenmayr, L. & Traore, G. (1995). Jeunes et Vieux dans la Transition Culturelle Africaine. L'autorité, Enjeu du Conflit Intergenerationnel. *Pop Sahel*, 22, 23-24.

Ryden, M. B. (1990). Personal Control and Other Determinants of Psychological Well-Being in Nursing Home Elders: Response. *Scholarly Inquiry for Nursing Practise*, 4(2), 103-108.

Salthouse, T. A. *Implications of Adult Age Differences in Cognition for Work Performance*. Paper presenterat vid konferensen Work after 45?, Stockholm 22-25 september.

Schaie, K. W. (1988). Ageism in Psychological Research. *American Psychologist*, 43(3), 179-183.

Schaie, K. W. (1993). Ageist Language in Psychological Research. *American Psychologist*, 48(1), 49-51.

Schneewind, E. H. (1994). Of Ageism, Suicide, and Limiting Life. *Journal of Gerontological Social Work*, 23(1-2), 135-150.

Schonfield, D. (1982). Who is Stereotyping Who and Why? *The Gerontologist*, 22, 267-272.

Schwiebert, D. C. (1978). Unfavorable Stereotyping of the Aged as a Function of Death Anxiety, Sex, Perception of Elderly Relatives, and a Death Anxiety-Repression Interaction. *Dissertation Abstracts International*, 39(6 B), 3007.

Secord, P. F. & Backman, C. W. (1974). *Social Psychology*, 2nd edition McGraw-Hill, New York.

Seedeldt, C., Jantz, R. K., Galper, A., & Serock, K. (1977). Children's Attitudes toward the Elderly: Educational Implications. *Educational Gerontology*, 2, 301-310.

Seltzer, M. M. (1977). Differential Impact of Various Experiences on Breaking Down Age Stereotypes. *Educational Gerontology*, 2, 183-189.

Seltzer, M. M. & Atchley, R. C. (1971). The Concept of Old: Changing Attitudes and Stereotypes. *The Gerontologist*, 11, 226-230.

Seymour, M. (1994). Putting an End to Ageism. *Canadian Nurse*, 90(10), 49-50.

Sharpe, P. A. (1995). Older Women and Health Services: Moving from Ageism toward Empowerment. *Women and Health*, 22(3), 9-23.

Shaw, A. B. (1994). In Defence of Ageism. *Journal of Medical Ethics*, 20(3), 188-191.

Shaw, A. B. (1995). In Defence of Ageism. [Comment]. *Journal of Medical Ethics*, 21(2), 117-118.

Sims, R. E. (1943). The Green Old Age of Falstaff. *Bulletin of the History of Medicine*, XIII, 144-157.

Skodra, E. (1991). Ageism and Psychological Testing with Elderly Immigrant Women. *Counseling Psychology Quarterly*, 4(1), 59-63.

Sokolovsky, J. (1994). Images of Aging. A Cross-Cultural Perspective. Kapitel 10 i D. Shenk & W. A. Achenbaum eds. *Changing Perceptions of Aging and the Aged*. Springer Publishing Company, New York.

Solomon, K. (1981). The Depressed Patient: Social Antecedents of Psychopathologic Changes in the Elderly. *Journal of the American Geriatric Society*, 29, 14-17.

Sorgman, M. I., & Sorensen, M. (1984). Ageism: A Course of Study. *Theory into Practice*, 23(2), 117-123.

Stahl, A. (1993). Changing Attitudes toward the Old in Oriental Families in Israel. *International Journal of Aging and Human Development*, 37(4), 261-269.

Steuer, J.L. (1982). Psychotherapy with Older Women: Ageism and Sexism in Traditional Practice. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 19, 429-436.

Strong, L. C. (1952). Observations on Gerontology in the Seventeenth Century. *Journal of Gerontology*, 7 (4) 618-619.

Svallfors, S. (1992). *Den Stabila Välfärdsopinionen. Attityder till Svensk Välfärdsolitik 1986-92*. Opinioner kring 1991 års skattereform. Rapport 4, Umeå.

ter Meulen, R. (1994). Are there Limits to Solidarity with the Elderly? *Hastings Center Report*, 24(5), 36-38.

Thomas, L-V. (1983). *La Vieillesse en Afrique Noire*. Communications, no. 37.

Tibbitts, C. (1979). Can we Invalidate Negative Stereotypes of Aging? *The Gerontologist*, 19, 10-20.

Tornstam, L. (1979). Attityder, Värderingar och Samhälle. I C. Ström & Y. Zotterman red. *Attityder och Åldrande - Har vi en Föråldrad Syn på Åldrandet?* LiberFörlag/Allmänna Förlaget, Stockholm.

Walker, A. *Work after 45 - A Sociological Perspective*. Paper presenterat vid konferensen Work after 45?, Stockholm 22-25 september.

Wilhite, M. J. & Johnson, D. M. (1976). Changes in Nursing Students' Stereotypic Attitudes toward Old People. *Nursing Research*, 25, 430-432.

Wong, R. A. (1993). Improving Attitudes of Student Physical Therapists toward Older Adults: The Development, Implementation, and Evaluation of an Educational Intervention. *Dissertation Abstracts International*, 54(6 B), 3019.

Wright, S. (1995). Promoting Solidarity between Generations: The Nurse's Role. *Nursing Times*, 91(34), 34-35.

Young, P. (1995). Changing Perceptions of Aging and the Aged. *Age and Aging*, 24(3), 260.

Zinberg, N. E. (1976). Normal Psychology of the Aging Process, Revisited (I): Social Learning and Self-image in Aging. *Journal of Geriatric Psychiatry*, 9, 131-150.

Kronologi

Grekland: *den klassiska perioden*, ca 480-330 före vår tidräkning.

Grekland: *den hellenistiska perioden*, brukar räknas från Alexander den stores död år 323 f.v.t. till slaget vid Actium år 31 f.v.t.

Cato den äldre (234-149 f.v.t.) romersk statsman som blev konsul år 195 f.v.t. Han är fr.a känd genom sina många tal vars innehåll i stor utsträckning bevarats. Han är också centralperson i Ciceros skrift om ålderdomen (se kapitel 2.1).

Augustinus (354-430), kyrkofader, fornkyrkans mest betydande västerländske teolog. Som filosof inspirerades han av Ciceros skrifter. Bland hans verk kan nämnas *Confessiones* (Bekännelser) och *De civitate Dei* (Om gudsstaten).

Renässansen har sin upprinnelse i Italien i början av 1400-talet, och spreds därefter till det övriga Europa. Renässansen innebar ett återupplivande av antikens kultur.

Merkantilistiska idéer uppträder i Västeuropa framför allt under perioden 1550-1750. Ett lands utveckling ansågs bygga på utrikeshandel och inhemsk förädlingsindustri. Staten kunde gynna dessa sektorer genom bl.a protektionism och statsinterventioner. Befolkningen kunde räknas som en resurs i statsnyttans tjänst.

Metodik för regressionsanalys

De 16 oberoende variablerna representerar fyra dimensioner. Den första dimensionen "demografi" upptar sex variabler: (1) ålder, (2) inkomst, (3) subjektiv bedömning av den egna ekonomiska situationen (fem grader från "har det mycket bra ekonomiskt" till "har det mycket besvärligt ekonomiskt"), (4) kön, (5) hushållsstorlek (ensamboende/samboende), (6) nationalitet (svensk/ej svensk). Den andra dimensionen "social integration" upptar tre variabler: (1) kontakt med familjen (åtta grader från "varje dag" till "aldrig/ingen familj"), (2) kontakt med vänner (åtta grader från "varje dag" till "aldrig/inga vänner"), (3) ensamhetskänsla (tre grader från "ofta" till "aldrig"). Den tredje dimensionen "livsstil" upptar fem variabler: (1) upptagenhet (fem grader från "min tid räcker inte till, jag har väldigt mycket att göra" till "jag har inget att göra"), (2) livstillfredsställelse (fyra grader från "mycket nöjd" till "inte alls nöjd"), (3) religiositet (religiös/ej religiös), (4) antal intressen, (5) antal aktiviteter. Den fjärde och sista dimensionen "hälsa" upptar två variabler: (1) kronisk sjukdom (ja/nej), (2) hjälpbehov (ja/nej).

För att sälla bort de oberoende variabler som inte har någon betydelse i sammanhanget används en metod som kallas Best Subset Regression. Den fungerar så att först görs en regression med alla 16 variablerna. Därefter görs regressioner med alla kombinationer med $n-1$ variabler och den bästa väljs ut med hjälp av Mallows C_p -statistika. Proceduren fortsätter till det endast finns en variabel kvar. Fördelen med att använda denna metod är att samtliga variabler är med hela tiden och problemet med att variabler kan vara högt korrelerade med varandra blir mindre. Av utrymmesskäl redovisas inte resultaten av dessa analyser i tabellform.

Regressionerna med "respektvariabeln" som beroendevariabel visade att liksom i Sverige var ålder en signifikant variabel i Storbritannien och Grekland. I Storbritannien och Danmark gäller det också livstillfredsställelse. Den totala förklarade variansen uppgår i Storbritannien, Grekland och Danmark till 8, 3 respektive 6 procent. Alltså inga särskilt höga siffror i dessa länder heller.

Regressionerna som avser hur man anser sig bemött av försäkringskassan etc. har av flera skäl endast gjorts med de summerade måtten för Danmark, Storbritannien och Grekland. För Danmarks del är det ingen variabel som är signifikant. För Storbritanniens del rör det sig om tre variabler - upptagenhet, antal intressen och kronisk sjukdom - som tillsammans förklarar 7,5 procent av den totala variansen. För Greklands del är det två variabler - upptagenhet och hjälpbehov - som tillsammans förklarar 6 procent av variansen.

Regressionen med den tredje variabeln - om ungas hjälpsamhet - visade att i det danska materialet förklarar kön och livstillfredsställelse tillsammans 4 procent. I det brittiska materialet är det kön som ensamt förklarar 3 procent, och i det grekiska materialet är det fyra variabler - inkomst, ensamhet, upptagenhet samt kronisk sjukdom - som tillsammans förklarar 7 procent.

*Rapporterna kan beställas hos Stiftelsen Äldrecentrum,
Box 6401, 113 82 Stockholm eller på Fax: 08 - 33 52 75.
Pris 100 kr per rapport (50 kr under 20 sid.) inkl. moms.
Porto tillkommer.*